

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Sill Mag. Do
Hr Carl Säwe

RUNA.

från

LÄSNING

Rich. Dybe

FÖR

FÄDERNESLANDETS FORNVÄNNER,

utgifven

AF

RICHARD DYBECK.

1849.

Pris: 1 R:dr Banko.

Faint handwritten text at the top of the page, possibly including a name and a date.

Faint handwritten text in the middle section of the page.

Faint handwritten text in the lower middle section of the page.

Faint handwritten text in the lower section of the page.

Faint handwritten text in the lower section of the page.

Faint handwritten text in the lower section of the page.

Faint handwritten text at the bottom of the page.

RUNA.

LÄSNING

FÖR

FÄDERNESLANDETS FORNVÄNNER,

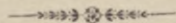
utgifven

AF

RICHARD DYBECK.

Sum ex iis qui mirer antiquos. Non tamen, ut quidam, temporum nostrorum ingenia despicio; neque enim quasi lassa et efficta natura, ut nihil jam laudabile pariat.
Plinius Jun., L. 6, Ep. 21.

1849.

STOCKHOLM.

J. L. BRUDINS FÖRLAG.

R U N A .

1877

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1877

1877

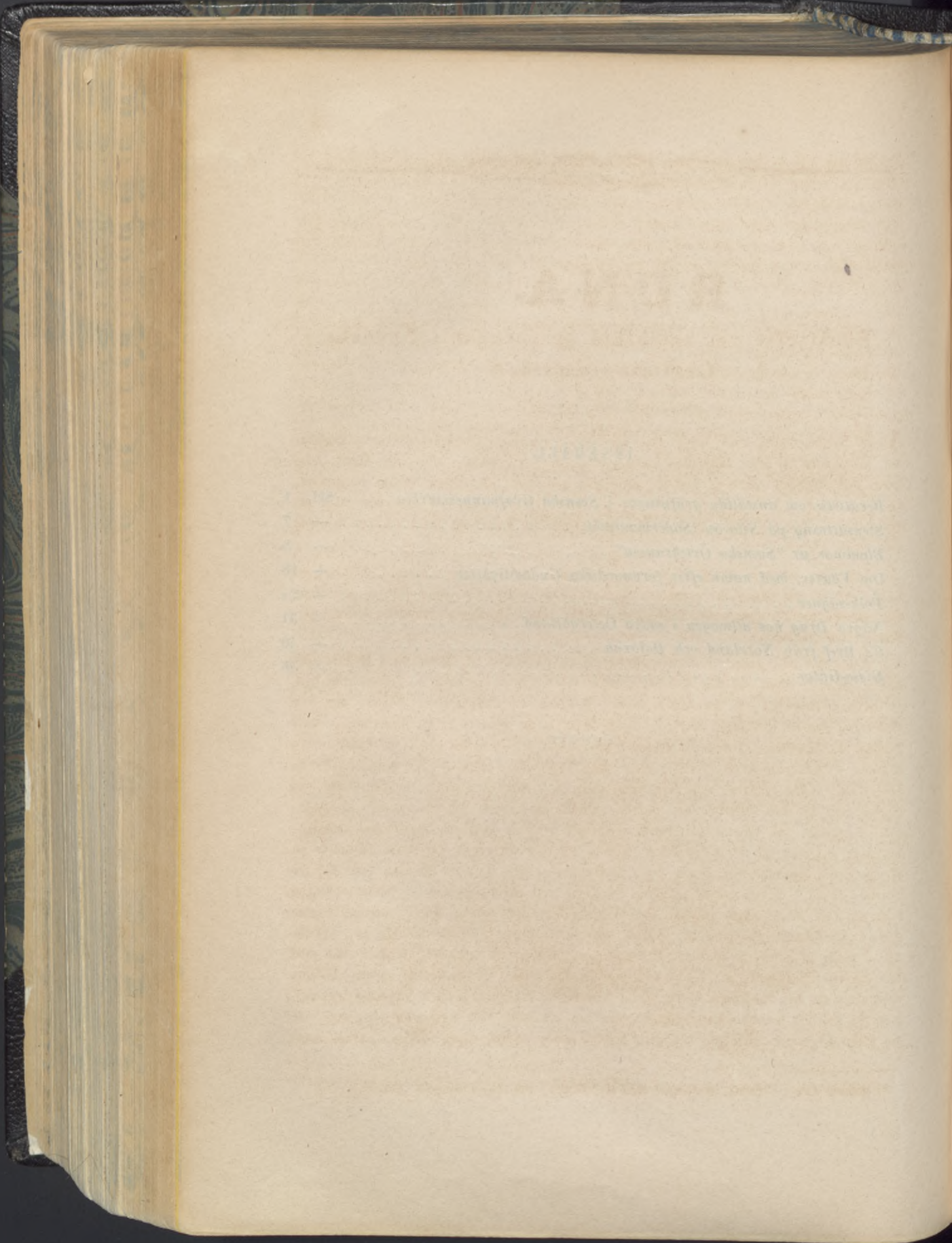

INNEHÅLL.

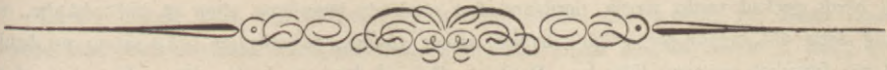
<i>Berättelse om anställda gräfningar i Svenska Grafminnesmärken . . . . .</i>	Sid. 1.
<i>Stensättning på Sela-ön (Södermanland) . . . . .</i>	— 7.
<i>Blommor ur "Svenska Örtekransen" . . . . .</i>	— 8.
<i>Om Växter, med namn efter fornnordiska Gudomligheter . . . . .</i>	— 18.
<i>Folk-sägner . . . . .</i>	— 24.
<i>Några Drag hos allmogen i södra Östergötland . . . . .</i>	— 31.
<i>Ur Bref från Norrland och Dalarna . . . . .</i>	— 40.
<i>Gisse-Gåtor . . . . .</i>	— 46.

Berättelse om anställda gräfningar i Svenska Grafminnesmärken.

Äfven Nerikes forngrafvar hafva sina egenheter, och deras utsträckningar inom landskapet, ej mindre än högst skiljaktiga sammansättningar och innehåll, efter olika lägen, tidsåldrar och släkten, berättiga dem att allvarligen granskas. Det norra Nerike har grafvar, som icke finnas i landets öfriga delar; vestra Nerike likaledes sina, och detsamma gäller om landskapet i öster och söder, hvars grifter gemenligen äro yngre och hufvudsakligen likartade med öfriga Svealändernas.

Trakterna närmast kring Hjelmaren — en jämförelsevis icke urgammal grafbygd — är särdeles rik på sådana Svea-grafvar, några visserligen rätt egna, dock icke af beskaffenhet, att kunna tillskrifvas särskild tid eller särskilta folk. Jag hoppas framdeles blifva i tillfälle att om dem tala.

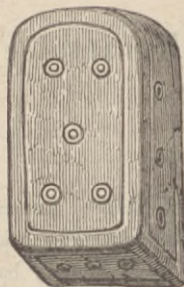
I sistlidne Juli månad företogs gräfning uti en på ägora till Bärsta by i Mellösa socken af Asker *) härad befintlig ättehöj, belägen vid ändan af en höjd, icke långt från byn, på hvilken höjd 15 till 20 smärre högar och kullar äro tillfinnandes. Högen, som före gräfningen var till alla delar oskadad, ägde vid roten en omkrets af 83 dryga steg, samt 7 stegs slutningshöjd. Gräfningen börjades ofvanifrån, och fortsattes genom ett tunnt yngre kollager — tilläfventyrs en quarlefva efter forna Valborgmäss-eldar — till djup af närmare 1 aln, då, sydost i högen, spår förmärktes efter en stenhvälfd öppning, hvilken ledde från högens midt till dess slutningsyta, der den slutade med några i dagen liggande klumpstenar. Samteliga vid arbetet närvarande vitsordade hvalfvets fasta och konstfärdiga sammansättning; det var väl till större delen ramladt, och den obetydliga återstoden nedstöttes nu af spett och spadar; dock fanns det i höjd hafva uppgått till nära en aln, samt ägt tre quarters bredd. Äfven golfvet till detta hvalf var med omsorg stenlagdt. Sedan öppningen i högens midt blifvit något vidgad, samt medelst flere utan synbar ordning hopvräkt stora stenars bortförande upptagen till djup af två kvarter under hvalfgolfvet, började, midtför detta, vanlig grafmörja förmärkas. Midtöppningen vidgades än mer, och kol samt aska med ben funnos till betydlig myckenhet och ovanligt stor vidd. Under fortsatt varsam skoffling upptäcktes nu öfre bräddarna af en vanlig svart-bränd grafurna, hvilken frigjordes från omgifvande kol och benlemningar, samt upptogs hel, och fanns vara $1\frac{1}{2}$ kvarter hög, samt något öfver 1 kvarter tvärtöfver öppningen; botten, såsom vanligt, något mindre. Kärilet inne-

*) Namnet finnes i äldsta handlingar skrifvet: *Asakir*, och något sednare: *Asaker*.

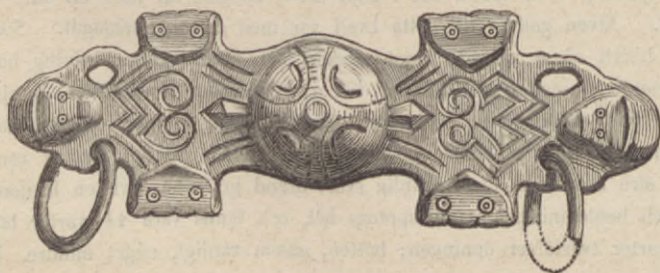

höll hårdt packad vanlig mörja, deribland fint söndrade lemningar efter en hufvudskalle, och bland detta allt tvenne järnspikar, hvilka, såsom vanligt, äga bladiga (icke såsom nu brukligt är: fyrsidigt spetsiga) lilländar. Derjämte lågo på krukans botten fem sidostycken af en liten nått arbetad — dock icke svarfvad — skål af ben, hvilken synes ägt två tums höjd, samt varit $2\frac{1}{2}$ tum tvärt öfver öppningen. Några tecken till prydnader finnas ej å de funna delarna. Ibland dessa lågo tvenne aflångt fyrkantiga stycken, likaledes af ben, med en tum långa och $\frac{1}{2}$ tum breda sidor. Hvarje sida är i kanten omgifven af en fin, inskuren rand, inom hvilken ses dubbla ringlar, såsom motstående teckning visar.

I den ymniga mörjan utomkring urnan funnos: en mycket nått arbetad nål af koppar, två tum lång, samt försedd med en grof ögla: ett ihåligt, spetsigt stycke järn, tre tum långt, och af en hönspennas tjocklek: fem stycken vanliga nitnaglar af järn, med runda, fyrkantiga, till och med trekantiga nitar, samt slutligen tio stycken stora knappar af ben, till skapnaden klotrunda, med undantag af en liten del, som är platt och i midten har ett hål, förmodligen för ögla, till hvilken likväl intet tecken å någondera kvarblifvit. En af dessa knappar är mycket större än de andra, och med synnerlig omsorg arbetad. Icke eller de öfriga äro sinsemellan lika stora. Sist påträffades, djupast ned i högen, tvenne stycken Isbroddar af järn, till skapnaden fullkomligen öfverensstämmande med de nu brukliga.

I en gårdsbacke på Åby ägor i Ihrsta socken, Siende härad och Westmanland, äro en mängd smärre griftkullar, till ett antal af närmare 20. Vid gräfning i en af dessa, som var med sten tätt omsatt, samt ägde 16 stegs omkrets och $1\frac{1}{2}$ alns höjd, träffades, $\frac{1}{2}$ aln under högens midthöjd, det vanliga svarta griftagret, betäckt af en tunn häll, samt i lagret en mycket liten och sotbränd urna af vanlig skapnad, och på flere ställen bräckt, så att den icke kunde hel upptagas. Den fanns innehålla hårdt packad och fin, ljusgrå aska, med några få kornstora kolsmulor, men utan ringaste tecken till ben; derjämte fem stycken, med hål försedda, pärlor, af hvilka den minsta är af ben, samt tre andra något större, af ljusgul fin lera; den femte och största är af glas, samt rätt prydlig. Det omgifvande kol- och ben-lagret genomfingrades, och funnos deri, jämte några små nitnaglar, samt flere sönderbrutna skifvor af ben, de fleste med åristade kors, krokar och ringlar, ett *Spännsmycke* af kopparblandning, sådant närliggande teckning visar *).

*) Icke långt härifrån är ett ställe, kalladt *Gullgrufvan*, mycket omtaladt för ett der träffadt fynd af guld.

De två tomma hålen visa att smycket ägt fyra ringar. Undre sidan är, såsom vanligt, försedd med fäste och hake för spänntoren, af hvilken någon del, bestående af järn, kvar-sitter i fästet *).

Ytterligare träffades några illa skadade delar af en liten kam utaf ben. Äfven under grafлагret fanns en svartbränd håll, både vidare och tjockare, än den öfverliggande, och under denna bottenhåll vidtog ett betydligt stenkummel, som icke blef undersökt.

Äfven under sistförflutna sommar har undersökningen af den märkliga grafsträcka, hvarom jag ofta tillförene talat, belägen på Åsa och Walla byars ägor å Selaön i Mälaren, blifvit fortsatt. Början gjordes nu med ett litet och för ögat rätt oansenligt minnesmärke, nämligen en treudd, med inåtböjda sidor af blott sex alnars längd hvardera, samt med en liggande större sten i hvarje af de tre hörnen. Midsten fanns ej, men stensättningens inre, vackert rundade, jordfyllning, som saknade alla tecken till fördjupning, visade att den icke tillförene blifvit rörd. (Jag kan icke underlåta nämna, att vid tillfället, den 8 Augusti, tvenne frodiga och nyss utslagna *Backsippor* (*Anemone pulsatilla*) funnos på förhöjningen, och af hvilka den ena i storlek öfverträffade alla, jag tillförene sett). En lätt fördjupning af blott fem quarters tvärdrag gjordes, hvarvid jordblandadt, fint grus mötte, och redan på något öfver ett quarters djup visade sig smärre kol och en mörkare jord. För att nu rätt få reda på denna stensättnings inre beskaffenhet, vidgades härefter öppningen ända till närheten af randstenarna, med bibehållande af den nyss uppgifna djupleken, och hela den blottade ytan visade enahanda jordblandning, den der dock icke tycktes sträcka sig vidare. Spadar och spett bortlades, och grafmörjan började granneligen genomfingras. Dermed fortsattes nu en god stund, hvarunder i stensättningens östra udd funnos oredigt liggande stycken af en alldeles svartbränd liten urna, och bland dessa bitar: ben och brosk efter en hufvudska. I sjelfva midten af stensättningen, på dryga sex quarters afstånd från nyssnämnde urnans läge, träffades vidare ett rätt ovanligt fynd, nämligen tvenne tätt invid eller rättare inom hvarandra liggande Isbroddar af koppar. De äro med noggranhet arbetade, och likna fullkomligen de ännu brukliga. Grafmörjan genomsigtigades än vidare, men intet ytterligare fanns deri; och sedan detta graflager, närmare ett kvarter tjockt, samt hvilande på den ursprungliga grusgrunden, blifvit åter jämnadt, påfördes den först upptagna jorden och torfven, hvarigenom minnesmärket till sitt yttre fullkomligen återställdes.

Jag öfvergick härefter till en icke förr granskad del af den märkliga Åsahöjden, belägen nordväst om och helt nära byn. Här finnas bland flere ättegrifter, utan synnerlig ordning, de flesta låga och försedda med vackra fotkedjor, trenne större högar, hvilka alla blifvit urgräfdas och använda till potatisgropar, hvarvid bräckta krukor skola funnits. Samteliga dessa grafvar hafva, i förhållande till den förr nämnda grafsträckan, ett djupare läge mot en genom höjden här löpande bäck. — Nästan midt i graflocken ligga tvenne hvarannan, så till storlek som skapnad, mycket liknande platta högar af 30 stegs omkrets hvardera, något öfver en alns

*) Dyliga smycken förvaras till stort antal bland K. V. H. och Antiqv. Akademiens Samlingar; de flesta från Öland, samt *alla utan ringar*, utom ett litet fragment af ett något liknande, hvilket äger i behåll en ring. Det i norra Bohuslän funnas, och i Nord. Fornlemn. aftecknade, saknar äfven ringar, hvarföre hålen ansetts hafva tjänat till smyckets fastande vid kläderna. Men att de blott fasthållit de i forntiden mycket brukliga skrammelprydnader af ringar, blad o. d. är nu klart.

höjd, samt försedda med prydliga fotkedjor och icke så små midtstenar. Den ena af dessa högar började öppnas medelst midtstenens borttagande, hvarvid fanns att denna utgjorde en fallen bautasten, ehuru blott en aln lång. Gräfningen fortsattes genom packad svartmylla, blandad med smärre sten, till djup af $\frac{1}{2}$ aln och $3\frac{1}{2}$ alns omfång, då, i anseende till mötande grafmörja, spadarna bortlades och innanmätet med fingrarna genomfors, hvarvid snart upptäcktes ett vackert och mycket väl bibehållet tveäggadt, spetsigt och bladigt spjut af järn, med rundt hål för skaft, liggande med spetsen vänt mot östern, hvilket gräfvarne, i ögonblicket af fyndets upptäckande, alla ljudeligen anmärkte. Spjutet är $\frac{1}{2}$ aln långt, samt $1\frac{1}{2}$ tum bredast. Märkeligt är, att å det ihåliga skaftfästet intet tecken till lödning eller vällning märkes, utan synes det vara gjutet. Sjelfva hålet var fylldt med jord och kol, och någon qvarlefva deri efter skaft kunde icke märkas. — Midt under detta spjut stod en större grafurna, så att spjutet hvilade på dess bräddar. Bautastens tyngd hade likväl verkat urnans bräckning, hvarföre blott dess ungefärliga skapnad och storlek, hvilka intet ovanligt företedde, kunde finnas. Krukans innehåll granskades, och deribland fanns, såsom vanligt, ben och brosk af hufvud, samt ett större ben, bräckt, och i bräckan ett stycke förrostadt järn, hvilket, ehuru i båda ändar afbrutet och af rost mycket angripet, skäligen kan antagas vara en spjutspets, hälst det mot ena ändan mycket afsmalnar, samt har tecken till eggar. — Vid denna högs innehåll var intet vidare att anmärka. Den återställdes i sitt förra skick, och den fallna stenen restes derå.

Härefter företogs öppandet af den bredvid liggande högen, hvilken hade enahanda inre sammansättning med den förra. En mycket liten och sönderbräckt grafkruka, så till vida för denna trakt sällsam, att den ofvanomkring varit omgifven af tvenne vågiga, före bränningen inritade, ränder, upptäcktes på något öfver $\frac{1}{2}$ alns djup. Bland den fina grafmörjan i henne låg en väl arbetad, öppen ring af kopparblandning, med inåt nätt vridna ändar, och på hvilken ring sitter en mindre, alldeles slutna och till en del vriden, ring, likaledes af koppar, samt dessutom en rak ten af samma metall, hvars ena ända är vriden kring nyckelringen. Vidare: tre stycken små perlor, alla af ben, samt försedda med hål, de der vidga sig mot ena ändan. Slutligen: flere mäst förkolnade stycken af trä efter ett litet rundt käril, hvars hela vidd icke kunnat öfverstiga $\frac{1}{2}$ quarters mått. Intet vidare anmärktes i denna hög. Den återställdes i sitt förra skick.

Till fortsättande af undersökningen utaf Öknebo Härads grafvar valdes en flock högar och kullar, liggande på en från den så kallade *Malmen* i Wårdinge socken, mot den sänkning, som förenar sjöarna Sillen och Lillsjön, utlöpande höjdsträcka. Den består hufvudsakligen af bergknölar, täckta med gräsvall, hvilken å de lägre, sluttande sidorna hvilar på ett mäktigt sandlager, som dock på föga afstånd från höjden öfvergår till stark lera. — Ifrågasvarande höjd har 20 till 25 grafhögar, af hvilka tvenne de betydligaste blifvit uppkastade på de högsta klipphöjderna. De äro ännu orubbade, och jag har icke velat skada dem. I stället undersöktes en mindre grafhög, belägen i höjdens sydvestra sluttning. Den ägde 52 stegs omkrets vid roten, samt 5 fots sluttningshöjd; saknade fotkedja, men hade deremot vid sin nedre fot fem stycken i rundning efter kullen lagda stora stenar, hvarmed man tydligen velat förekomma kullens nedflytning utför sandbranten. Enahanda förhållande märktes här vid samtliga å sluttningarna liggande kullar. En liten, föga öfver ytan upphöjd, häll upptog högens midt. Sedan denna blifvit utan synnerlig möda afhäfven, samt jordvallen

deromkring uppkastad till omfång af något öfver 4 alnar, mötte tämligen fin sand, dock af något mörkare färg, än marken utom högarna. Öppningen vidgades, till dess en rund och utan omsorg lagd stensättning kring högens alla sidor påstöttes. I det inre af denna stenring, hvilket var fullkomligen stenfritt, fortsattes derefter gräfningen genom den gråa sanden, till dess, på ungefär en alns djup från midtstenen, der en ännu mörkare sand mötte, bräddarna af en gråbränd grafurna upptäcktes. Vanlig grafmörja af aska, större och mindre ben, samt kol, hvilka sistnämnde i denna hög utan undantag befunnos vara af al, några med ännu fastsittande bark, omgaf kärilet, samt sträckte sig till ett par tums djup derunder. Vid upptagandet af krukans bortfölla några förut brutna delar af dess ena sida. Den är rätt ovårdigt arbetad, samt till skapnaden enkel och vanlig: 7 tum hög, 8 tum tvärtöfver ofvantill, samt 6 tum öfver botten. Innehållet bestod, såsom vanligt, af sandblandad askmörja och ett tjockt henlager på botten, hvaruti, bland öfriga benen efter en hufvudskalle, funnos några mindre fogelben. I den, grafkrukans omgifvande, mörjan upptäcktes först en större svinbet, samt derefter flere delar af ett trekantigt längre stycke af ganska fin, bränd lera, hvilket tyckes i sin helhet liknat en treäggad värjklunga, afsmalnande mot ena ändan. Ett ännu mer oregelbundet stycke af samma innehåll, med tvenne i bredd gående runda och glatta skolör, tyckas hört till detsamma. Vid fortsatt varsam spadning upptäcktes i sanden, utom den egentliga grafmörjan, dock inom stenringen, ett ganska litet grafkäril af väl bränd lera, icke mer än 2 tum högt, 3 tum tvärtöfver ofvantill, samt $2\frac{1}{2}$ tum öfver botten. Å detta finnes intet tecken till sotning; innehöll för det mesta den finaste mo-sand, samt på botten ett tunnt lager af ett fint sotaktigt ämne, och deruti större och mindre stycken af ett äggskal. Vidare gräfning uppdagade intet af märklighet, utom den höggula hårda sandgrunden, hvaraf, såsom förr är nämnt, höjdens sluttningar utgöras.

Å en likartad höjd i närheten äro äfven flere grafhögar. En af de mindre, med tämligen stor midthäll, och af 22 stegs omkrets vid roten, men blott 3 stegs sluttningshöjd, undersöktes. Under midthällen mötte svartmylla och de väldigaste stenar, hvilka med möda upphäfdes. På djup af 6 kvarter sågos, mellan de stora stenarna, kol och ben i ymnighet. Denna högs inre sammansättning bildade synbarligen ett kummel. I botten af detta, ungefär en $\frac{1}{2}$ aln under höjdytan, fanns mellan stenarna en grafurna af ungefär 11 tums höjd, samt 9 tum midtöfver ofvantill, och 7 tum öfver botten. Till märkandes är, att detta käril blott vid likbränningen fått en mycket ofullkomlig bränning, hvilket kunde skönjas, så väl i brotten, som lika klart deraf att krukans sidor på flere ställen inbugtat sig för påträngande stenar, samt vidgat sig der hårdare motstånd saknats. Kärilet innehöll vanlig grafmörja med hufvudskallebenen på botten, och deribland några järnnaglar. Intet vidare påscaffades i högen, hvars dryga kollager här utgjordes af blott tall- och grankol.

Norr om ifrågavarande höjder, på de så kallade *Linga hållar*, äro flere minnesmärken, och bland dem en *Bautasten*, samt icke långt ifrån denna en vacker *Treudd*. Söder derifrån på något afstånd, finnes en med ovanlig omsorg uppförd *Skeppshög* eller *Skeppssättning*, med spetsiga ändar, mellan hvilka tydliga stenrader löpa ut efter högens sluttningar. Den är 60 fot lång och 16 fot bredast. — I förmodan, att denna vore en graf, lät jag upptaga en öppning i densamma, från norra till södra spetsen, utan att likväl ringaste spår till graflemningar kunde i högen, som alltigenom bestod af sand, upptäckas.

Nedanstående berättelse om undersökning af en i Kärnbo församling af Selebo härad befintlig grafhöj har af författaren blifvit till allmängörande benäget meddelad:

»På mitt boställe, ej långt ifrån Mariefred, finnes, uti en äng, en backe, beväxt med gamla ekar och andra löfrika trån; det vackra läget, den friare utsigten öfver Mälareviken och Mariefredsdalen, hade tvifvelsutan lockat våra förfäder att utse denna backe till begravningsplats: flere, fastän nu mer föga märkbara, ätthögar igenfinnas der; tre af dem äro redan öppnade och undersökte, en af mig och två före min tid. Nyfikenhet och håg att göra närmare bekantskap med de gamles seder och bruk förmådde mig att, en vacken afton vid midsommartiden för några år sedan, öppna den förstnämnde grafkullen; åtföljd af blott min på bostället varande trädgårdsmästare, en redan till åren kommen och föga arbetsför man, begaf jag mig åstad, utrustad med spadar och jernspett, dock utan att närmare underrätta min följeslagare om verkliga ändamålet med vårt arbete, ty i slikt fall hade han säkert föreburit ursäkter. — Den hög, som blef föremålet för undersökningen, var betydligt sammanfallen och föga synlig, med en omkrets af vid pass 12 à 13 alnar. Sedan några försök blifvit gjorda dels i midten och dels på sidorna af kullen, hvarvid endast en mängd kolstybbe ådrog sig uppmärksamheten, påträffades omsider på östra sidan af kullen, tio à tolf tum under ytan, en flat sten eller håll, hvilande på en illa lagd men dock märklig rund stensättning eller liten graf, hvars djup och omkrets voro ungefärligen lika eller vid pass en aln. Efter upplyftande af den flata stenen eller hållen, på hvars undra sida fanns en af kol eller sot svartnad rundel, af nästan samma periferi med det inre af stensättningen, mötte först kolstybb och kol, synbarligen af ek, sedan en horisontelt liggande *Ring af jern*, försedd med ett löst eller lossnadt knäppe eller häkte, också af jern; ringen, som ännu förvaras af mig, har sannolikt tjenat till halsprydnad; dernäst funnos aska och en mängd bitar af ben, mer och mindre brände; af dem bevarar jag ännu flere, och deribland en väl bibehållen bit af cranium: efter den, såsom vanligast, sönderfallna urnan igenfanns ock de flesta stycken, af hvilka kunde skönjas att urnans form varit lika med de flere dylika jag sedermera på denna ort haft tillfälle att se: Slutligen påträffades jemväl 2:ne väl slipade åttkantiga bitar af agath, den ena af en, den andra af vid pass en half tums längd, båda med fina hål genomborrade; den största af dem synbart skadad eller angripen af bränningen, men den mindre bibehållande sin fulla glans och genomskinlighet: de borrarade fina hålen antyda påtagligen att desse agathbitar utgjort delar af något halsband, eller ock ensamme begagnats såsom någon hals- eller armprydnad, samt att urnan och kullen således inneslutit stoftet efter någon qvinna.

Just då min ifver att söka var, efter hvad som funnits, som mest stegrad, utlät sig min gamle följeslagare: »nu går solen ner, och derefter vågar jag alldeles icke dröja längre på ett sådant här ställe.» Gubbens bedjande allvar i uppsyn och röst förmådde mig att efterkomma hans önskan. Då jag några dagar sednare träffade honom och klagade att jag ännu hade känning i armarne efter det af mig verkställda arbete vid grafkullens öppnande, yttrade han: »det har jag också, men det kommer sig ingalunda af arbetet, utan af helt »andra orsaker; första dagen derefter måste jag lägga mig, och jag beder att framdeles slippa »deltaga i dylikt arbete. G. A. S—k.»

Anmärkning. Den här ofvan omtalade *Ring* af jern är i sitt slag en stor sällsynhet. En dylik sökes nämligen förgäfvets i Antiquitets-samlingarna, och är, så vidt man känner, aldrig tillförene funnen — hvarken i Sverige, Norrige, Danmark, eller annorstädes. — Har i öfrigt en så påfallande likhet med de vanliga *hals-* och *armringarna* (af guld), att föga tvifvel, det den varit en dylik, kau uppstå.

Utgifvaren.

Stensättning på Selaön.

(Södermanland).

Då nedan aftecknade stensättning, hvilken med skäl är att räkna till de sällsyntaste *) och tillika sällsammaste i vårt land, under sistförflutna sommar varit i fara att få ge plats för en väderqvarnsbyggnad — en fara, för hvilken den tyvärr än fortfarande är utsatt, har jag funnit värdt, att medelst allmängörande bevara åtminstone en trogen teckning deraf, hvarmed jag äfven väl har för afsigt, att på minnesmärket fästa forskares uppmärksamhet.

Redan i Skriften Runa för år 1842, 1:sta häftet, har ifrågakvarande fornlemning blifvit korteligen omnämnd. Dess läge är på Walla ägor i Yttersela socken, å södra delen af den öfver flere byars områden sig sträckande Allmänningsåsen, om hvars mångahanda minnesmärken jag ofta talat.

Stensättningen består af två bautastensbildade, på en half alns afstånd från hvarandra resta, stenar — den ena sex, och den andra fem $\frac{1}{2}$ kvarter hög. Något synnerligt i afseende å deras skapnad är för öfrigt icke att anmärka. En krets af åtta resta stenar, af hvilka likväl en blifvit för icke länge sedan bortförd, omgifver de två nämnda midtstenarna; och är afståndet mellan dessa och kretsstenarna, hvilka alla äro omkring en half aln höga, samt belägna sex alnar från hvarandra, något olika, nämligen sex, sju till åtta alnar. Samtliga kretsstenarna synas varit förenade medelst fina och med omsorg lagda, inåt böjda, stenrandningar, af hvilka fyra ännu äro alldeles oskadade, och äfven från de två midtstenarna utgå till kretsstenarna dylika små stenrandningar, på det sätt nämligen, att hvarje utlöpare randning på midten delar sig i tvenne, hvilka derefter fortgå till hvar sin kretssten, såsom teckningen utvisar. Dessa sistnämnda randningar äro äfven skadade, så att för närvarande blott trenne befinnas i ursprungligt skick. Det inre af kretsen är i öfrigt jämnt och stenfritt.

Vid fem alnar sydost från kretsen är en treudd med raka sidor, hvardera af omkring sex alnars längd, samt med en liten midtsten. Smärre bautastenar stå här och der i närmaste omgivning bland kretsar och grafkullar. Nordost från stensättningen reser sig en hög, med otydlig fotkedja, och af nära 100 stegs omkrets vid roten. Slutningshöjden uppgår till sexton steg. Den har ett högt läge öfver de öfriga fornlemningarna, och är ofvanpå platt. Så långt de äldsta på orten minnas tillbaka, har å denna hög Walborgsmässnatten årligen firats medelst antända eldar och festliga dansar m. m. — till dess, en natt för få år sedan, nöjet af en händelse afbröts — törhända för alltid. Jfr Runa, 1842, h. 1.

Jag får sist tillägga, att ifrågakvarande stensättning icke finnes i äldre skrifter omnämnd.

*) Icke en enda fullt liknande är mig bekant.

Blommor ur "Svenska Örtekransen."

»There is abundant room for the exercise of imagination in the derivation of names.«

Hooker. Jfr. Fries, B. U.

»Bond-botaniquen är intet alltid til at förakta, och hafva Böndren, åtminstone här på landet, sina egne namn mäst på alla örter. Jag tog en beskedelig Bonde med mig ut på ängen, som där kiände långt flere örter än jag någonsin förmodat, och hans namn på dem hade merändels sina artige originer.«

Linné.

Tredje Flocken.

4. LANDT-HAFRE (*Avena fatua*).

Hafren, ett både i gl. Grekland och Italien okänt sädesslag, nämnes hos Plinius såsom tillhörigt Germanerna. Namnet *Avena* torde således vara ett sydligare uttal af Germ. *Haber*, *Hafer*. Jfr Ihre, Gloss. — Benämningen *Landt-hafre* tro vi vara bildad såsom motsats till odlade hafren, *Akerhafren*.

Haver: Lima i Dalarna. Carl Säve, "*Dalska Blomsternamn*," 1849, 12:o, Hskr.

'Ager: Öster Dal. Carl Säve, 1819; se ofvan.

Flyg-hafre: Allm. — Emedan växten är ett outroteligt ogräs, som allestädes flyger och sprider sig, hvilket härrör deraf att fröfodren äro tätt besatta med här, och således högst rörliga för vinden.

Flug-hagrä: Gotland. C. Säve. — Äfven i trakter af Upland, Helsingland m. fl. norra orter (icke i Westml.) höres: *hagre*. — Att flug här icke kommer af *Fluga* (*musca*), utan af part. flugen (se namnet näst ofvan), behöfver knapt nämnas.

Ljot-'agär, Liot-'agär: Elfdalen i Dal. — Fl. D. Äfven Mora och Orsa, enl. Carl Säve. — Liot = ful, stygg, ond. 'Ager för Hager, då *h* aldrig uttalas i öfr. Öst. Dal.; alltså: *Stygghafre*, *Fulhafre*. (I flere trakter af Jämtland, ss. uti Hallen s:n, säges: *Hager* (hafre), *Hagern* (hafren), *Dbk*).

Norr-Jämtländningen benämner en växt af dennas beskaffenhet: *Somn-hager*, men jag kan ej f. n. med säkerhet säga om dermed menas ifrågavarande.

Äldre

Äldre namn.

Hagra. Gothlandslagen, Cap. 61, §. 4. "firi rug oc hagra."

Lösta (»Avena fatua»), 1683; Cat. Pl. — Eljest Bromus, nu för tiden.

Lös, flygande; se ofvan. — Bromus kallas i Cat. Pl.: »Lösta i Rogen».

Haffra och Haffre läses i tryckta skrifter fr. 45—1600.

Norrige: Falhavre, Læthavre, Kryphavre, m. fl.

Isl. Hafrar (pl.).

Till de äldsta föreställningar hos folken höra tvifvelsutän om Ogräsens uppkomst och spridande. De hafva i alla tider kraftigt åskådliggjort dualismen i Gudalärorna. Urbildade i hedendommen till gestalter, som till största delen för alltid gått förlorade, omskapades eller utbildades de under medeltiden, i öfverensstämmelse med dennas anda, till legender, hvilka ännu här och der, fast stympade, matta och betydelsefattiga, fortleva.

Hos alla nordiska folk uprepas ännu talet, att den onde utsått och utsår Flyghafren. I Danmark skall man intill sednare tider vetat berätta, att denne onde heter *Loke*, och i vårt land ligger väl samma tanke i tidsenligare uttrycken: *den ondes säd, o-säd*, m. fl. dyl.

Flyghafrens användande — "långt up i Dalarna" (enl. Fischerström) — till nödbröd finnes icke sällan omtaladt, särdeles på 16-hundratalet. Atlantikans författare träffade en gång några kringvandrande Dalkarlar, hvilka förde till salu "*Quanrot*" (Angelica), och i deras matsäckar sågos brödkakor, bakade af Flyghafre. Jag menar, att Hoffberg är den siste, som nämner bruket af flyghafremjöl i Dalarna.

Femte Flocken.

2. HÅLS-TRY. (*Viburnum opulus*).

Try är knapt annat än ett eget uttal af *trä*. Isl. *Trie*; A. Sax. *Tryv*. Dess härledn. af *trygg* (fast, hård) förkasta vi. *Hål* afser qvistarnas ihållighet, eller lättheten att göra dem ihåliga, medelst deras lösa märgs urtagande. Jfr. *Hyll*, *Hylle*, *Sambucus*. — *Håls-try* sål.: ett håligt träslag.

Ulf-try: Nerike (Kumla sn., Dbk. 1849.), Samzelius, Nerikes Örtekrans.
Ett åldrigt namn!

Olgon-trä: Småland; Linn. Fl. — Olgon är ett eget uttal af Olvon i rättare: Olfon. Se nedan under detta namn.

Ugle-rönn: Blekinge; Linn. Fl. — Namnet, till sin härledn. klart, afser utan tvifvel bärens oduglighet, och då dessa både till klasar och färg nog likna rönnbären, har väl busken likasom på spe fått namnet Ugle-rönn, en rönn för Ugglan.

Ulla-rönn: Skåne, tr. kr. Lund och Malmö. F. R. Ask. — Ett förkortadt uttal af föreg. namn, eller af Ulf. Se nedan.

- Illena-trä: Skåne; Linn. Fl. — Illena, Ilna tyckas stå för Ylna — och detta för Ylfna — eller Ylgna —. Isl. ýlfna och ýlgna äro gen. pl. af ýlfa, ýlgja = ulfinna, varginna.
- Håls-bär: Vest- och ÖstGöth.; Linn. Fl. — Se namnet Håls-try härofvän.
- Ulf-bär: Södermanl.; Linn. Fl. — För bärens oduglighet och skadlighet. Märkligt, att man på samma ställe (t. ex. i Söderml.) får höra Olvon och Ulfbär!
- Olvon, allm. Borde skrivas Olfon el. Olfvon, då det sannolikt är en utvidgning af Ulf, Olf, med tillagd vanl. bärnamns-ändelse -on. Detta -on har säkert aldrig haft någon själfständig betydelse. — Se i öfr. ofvan.
- Ilna-bär; Vahlenb. — Se hvad om Illena-trä härofvän är sagdt.
- Kvalkä-bär: Gotland, eg. Fårö; C. Säve. — Bet. qväljande bär. Bären förorsaka qval, qväljning. Isl. kvelja, plåga, qvälja.
- Kålkån: Fårö, C. Säve. — Så kallas hela busken. Af samma rot, som föregående. Gotl. Kålkä, äta eller dricka, så att man storknar eller qväljes. Vestmanl. Bröst-qval = and-täppa.
- Fogel-bär: Upland, Linn. Fl. — Skåne, F. R. Ask. — Förtäres begärligt af vissa foglar, men säkrast är nt. af samma art med andra dyl. bärnamn, ss. Hundbär, Kråkbär m. fl.

Äldre namn.

- Hålsbärsträä }
 Olgenträä } (Sambucus aqvatica), 1683; Cat. Plant.
 Dan. Vand-hyld (jfr. ofvan: Hålstry), Ulvs-røn, m. fl.
 Norrige: Ulv-ved, Kors-ved, Trold-bær, m. fl.

Denna rätt vackra buske, med sina täcka blommor, står dock icke i allmogens tycke. De odugliga, ja, skadliga bären, i förening med själfva växtens oanvändbarhet, synas härtill vållande. Busken betraktas nära nog med skygghet, hvilket likväl torde ha en annan grund: "Sånabär får man intet komma på lifvet," sade mig en Bohusländning i Dragsmark (1845), i det han, sysselsatt med höslog på en ängsbacke, lemnade oslagen en liten grön tufva närmast kring alla der befintliga Olvonbuskar. Orsaken ville han dock icke fram med. Törhända stod den i något förhållande till den urgamla föreställningen hos allmogen, att *trollen råda öfver denna buske*, hvilket jag särdeles i Wermland hört omtalas; kanske ock till någon inrotad fruktan, att själf bli medelst busken förtrollad. jfr. Hultman, Skand. Naturmyther.

Tofte Flokken.

3. SUR-VÄPLING (Oxalis acetosella).

Af bladens likhet med den egentliga Väplingens (Trifolium) har äfven denna fått namn af Väpling, utan afseende derpå, att eg. Väplingens namn är taget af

dess *vippiga blomhufud*, hvilket Surväplingen alldeles saknar. Enahanda förhållande möter icke sällan.

Sur-klöfver; Wahlenb. — Klöf afser de (tre-) klufna bladen, och är tilldeladt flere likbladade örter, såsom eg. Klöfver (*Trifolium*), Vatten-klöfver (*Menyanthes*), m. fl. — Isl. Klauf, klöf; deraf: klyfva, klöfja, m. fl.

Surkåls-tuppor; Floda. Fl. Dal. — Med kål benämner allmogen i vissa orter de fleste ätliga växter, och äfven andra, då de äro grofbladiga och saftfulla. Jfr. ört brukas dessutom flerstädes bland Surkålen. Dalska bemärkelsen af Tuppa (= blomma) är förr ofta anmärkt.

Små-såirä; Elfdalen. Fl. Dal. — Betyder: Små-sura; kanske till skilnad från den större Suran, Äng-syran (*Rumex*). Äfven i N. Vestm. får man höra: Sura.

Har-väpling; Wahlenb. — Se ofvan; i öfr. okänt om namnet i sin helhet har någon egentligare l. väsendtlig betydelse. Knapt!

Gök-syra, Wahlenb. — Om detta namn gäller det samma. Den 25 April, som allmogen tror vara gökens första dag, och därför kallar Gökdagen, har jag sett denna sura i blomma.

Gök-mat; Östergötland, Linn. — Likaledes. Jfr. hvad ofvan är sagdt.

Vår-hane; Skåne; tr. kr. Lund och Malmö; F. R. Ask. — Tidig vårblomma. Bådar våren.

Vår-hane; Vestergötl. Linn. — Hof, D. V. — Dbk. — Om detta namns bemärkelse se nedan.

Alleluja, Lujula; Wahlenb. — (Werml., Bohuslän, Ö.Götland, Dbk.). — Se nedan.

Äldre namn.

Syra (*Acedula*), fr. medeltiden (1445), enl. Arn. Magn. 792, 4:o. Härmed menas dock trol. *Rumex*, hvilken allmogen än i dag, märkligt nog! kallar Syra, under det den benämner *Oxalis*: Sura. (Dbk.).

Hökebröd, 1685; Rudbeck, Hort. Bot. m. fl.

Danm. Suur-klever, m. fl.

Norrige. Qvæl-søv, Nat-svær, Regnblad, Tøst-græs, m. fl.]

Den lilla Surväplingen är af allmogen mer hyllad, än man skulle tro, och har säkert varit det, åtminstone sedan medeltiden, ty på flere orter får blomman jämte sin svenska benämning, smeknamnet: *Alleluja*. Utom det att växten varit i forna tider ett flitigt anlitadt medel i svåra farsoter, njuter mången enslig vandrare än i dag af örten en vederqvickande läska; och har jag mer än en gång i skogarna sett tiggerskan stilla sina barns gråt med örtbladen, dem de törstande begärligt förtärt.

Namnen *Vår-hane* och *Natsvær* häntyda på växtens egenskap att sammanfalla sina blän om aftnarna, straxt efter solens nedgång, äfven då moln täcka himmelen, hvilket allmogen på flere orter känner och iakttaget. jfr. Ström, D. 1. s. 110, Linné, m. fl.

Elfte Flocken.

4. HÄGG (*Prunus padus*).

Namnet *Hägg* är, såsom de fleste trä-namn, svårt att härleda; men utan tvifvel är dess rot inhemsk, hvilket högst sällan är fallet med trä-namnen. Med skäl kan förmodas, att *hägg* står i sammanhang med *hag* (Hels. Gestr. Westmanl. ("Ris-hag"), m. fl. orter), A. Sax. *hæg* l. *hege*, D., T. *Hecke*, HögSv. *häck* = säpes, säptum. — Gissningen, att namnet syftar på de hvita, ägg-lika blomklasarna, lemnas i sitt värde.

- Ägg: Elfdalen. Fl. Dal. Wåmhus; Dbk. — C. Säve, 1849. — Se ofvan. I hela öfre Ö. Dalarna bortkastas sålunda bokstafven h. — En enstaka hägg kallas, i Öst. Dal.: Ägg-kall (= hägg-karl). C. Säve.
- Äggje: Orsa. Fl. Dal. — Se ofvan. Med best. art., hvilket eljest ofta utmärker virke, trän, buskar m. m. af det eller det träet (såsom: Eke, virke af ek, Björke, af björk, o. s. v.), törh. ock här. De gamle i N. Westmanl. säga än alltid: häggje-buskar, häggje-bär, o. s. v.

Äldre namn.

Hægber, enl. en hskr. fr. medeltiden (N:o 22 i Benzeli Catal.) i Akad. Bibl. i Upsala. Afskr. är gjord af G. E. Klemming.

Dan. Hægebær, m. fl. — Norrig. Heg, Hæg.

Man kan nästan säga, att intet löfträ mindre användes hos oss, än Häggen, och ej eller af bären drages synnerlig fördel. Likväl begagnas i Norrland, äfvensom på några ställen i Norrige, trätets bark, särdeles under svåra år, till fodring för boskap, och denna har visat sig så kraftig, att det åtminstone på flere ställen i Jämtland blifvit till talesätt bland allmogen, att:

Hägg ger mærg i lägg.

Något dylikt nämner äfven Ström i sin Beskrifning om Söndmör i Norrige.

Enstaka häggar i vårt land, som hållits i någon helgd, känner jag icke. Också är träet nog buskartadt och ovaraktigt.

5. HAG-TORN (*Cratægus oxyacantha*).

Säkrare, än namnet *hägg*, är ofvanstående *Hag-* ett och samma med *hag*, säpes, då busken i långliga tider varit känd för att gifva "goda häckar och lefvande gårdsgårdar." — "Med *Torn* förstås (i Lag) alla de buskar, som hafva taggar, eller

ock ej växa till synnerliga träd — sådana äro Hagtorn" m. fl., Linné. Wahlenbergs: "frutex maxime rigidus" har väl ock häri *sin* del. — *Hag-torn* blir således: det *torn*, som tjenar till *hag*, hägnad.

Hak-torn: Westmanl.; Dbk. — Se ofvan.

Have-torn: Sydöstr. Sverike; Wahlenb. — Se ofvan. Efter Norrska och Danska uttalen.

Rund-hagtorn; Wahlenb. — För de rundaktiga bladen, till skilnad från en afart, kallad Spets-hagtorn, med spetsigare blan. — För slika skilnader veta, på en ort, likvisst blott några få, äldre och uppmärksammare, göra reda.

Horsa-bär (= Häst-bär): Blekinge. Wahlenb. — Ett af de vanliga, oegentliga namnen på odugliga bär. Horsabären ätas blott af svin, som deraf bli feta.

Äldre namn:

Haghun thorn (»Ramnus») — vår Valbjörk). Fr. medeltiden, enligt Svenska bearbetningen af Harpestreng. Jfr. N. D. Mag., B. 2, h. 2.

Hagthorn (»Rampnus, spina alba») — likaledes vår Valbjörk). Fr. medeltiden (sl. af 1300 och börj. af 1400), i Cod. Ms. Bibl. Acad. Upsal. N:o 2, skrifven af munkar i Wadstena. — Prof. och Ridd. J. H. Schröder har benäget lemnat mig egenhändig afskrift af några ställen i denna märkeliga Cod.

Dan. och Nor. Havntorn, Hagetorn, Hvidtorn.

I ett uråldrigt »Glossary of names of plantes», neml. från 1260, tryckt i Thomas Wrights och J. O. Halliwells »Reliquiæ antiquæ; Scarps from ancient manuscripts», Lond. 1845, Vol. 1, är för »Bedagrage spina alba» namnet witþorn upptaget. — Om detta sällsamma och viktiga »Glossarium» har jag först i dessa dagar haft tillfälle taga kännedom.

Hagtornsbusken hålles af allmogen i nästan samma helgd, som Törnbusken, Tryet, m. fl.; den ofredas icke ofta. Men särdeles i de södra landskaperna synes den varit intill sednare tider för helig ansedd. I Skytts härad uti Skåne hafva funnits Tornar, vid hvilka det för icke så länge sedan offrades St Hans afton, och en sådan Offer-thorn skall ännu finnas på Ahlstads mark i samma härad.

6. JORD-KRONOR (*Linnæa borealis*).

Namnet *Jordkronor* afser visserligen de lågt vid jorden varande blommorna.

Se likväl nedan.

Hvita klocker: Medelpad; Linn. Fl. — Namnet afser de hängande, och för den lenaste fläkt rörliga, klocklika blommorna.

Hvita dockur: Åkerbo hd. Westm. Dbk. — S. Westm. Docka motsvarar, då fråga är om blomster, Dalsk. Kulla. Tuppa tillhör eg. gränstrakterna mellan båda Landskapen.

- Små-rais-bliomma: Elfdalen; Fl. Dal. — Ett egentligt och träffande namn!
= Små-ris-blomma. De fina, täta, bladiga och jord-
utbreda refvorna tagas här för fallet, smått ris.
- Knarr-gräs: Floda i Dal.; Fl. Dal. — Tilläfventyrs af det prassel, l. den
knarrning, som höres då man trampar på mattan af örtens
täta refvor, hälst då växten öfvergått till torrhet.
- Vind-gräs: Ångermanl.; Linn. Fl. — Wahlenb. har: Vind-blommor,
hvilket tyckes tyda på de för minsta fläkt rörliga blommorna.
Vindgräs deremot kan afse de skefva, vindt, samt härs och
tvärs, löpande refvorna. jfr. likv. Vre-gräs härnedan. —
Allmogen uplyser alltsammans bäst!
- Gickte-gräs: Wermland; Wahlenb. — Örtens användes flitigt mot gikt —
både i Sverige och Norrige, der den för samma orsak kal-
las Norisle-gräs.
- Torr-värks-gräs: Upland; Linn., Norrl. Wahl. — Se näst ofvan. Namnet
Torrvärk brukas än oftast af mer afväga allmoge för:
gikt.
- Bjen-värks-gräs: Öst.botten; Linn. Fl. — Se ofvan.
- Ro-halt-gräs: West.botten; Wahlenb. — Användes likaledes mot krämpa,
haltet i ron l. höften.
- Stig-hält-gräs: West.botten; Wahlenb. — Äfvenledes ett medel mot sjuka
benleder, mot haltande stig l. gång.
- Vre-gräs: Öst.Götland (mot Småland); Dbk. — Allmogen använder hela ör-
ten till omslag om vridna l. vrickade leder.
- Klå-gräs: Jämtland; Linn. Fl. — Trol. ock för någon läkeegenskap hos ör-
ten, så vida namnet ej har gemenskap med nästföljande.
- Etter-gräs; Wahlenberg. — Särdeles fröhusen äro tätt besatta med styfva
hår, hvilka verkl. bränna l. åtminstone orsaka klåda — allt
efter hudens beskaffenhet.
- Myr-togor; Wahlenb. — Bör vara: Myr-tågor, med afseende på refvor-
na, l. tågorna. Isl. Tåg = vidja. — Myr är här en oegent-
lig tilläggning, då derig. skulle utmärkas, att örten håller sig
på sumpig mark, hvilket nog sällan är fallet. Linnéan älskar
skuggan, och är der skönast!

Med anledning af de ofvan upräknade namnen, upmärksammas i öfrigt
derpå, hurusom Kronor, Klockor, Dockor och Bliomma alla beteckna
växten blott såsom blomster, utan afseende på den lägre, »materiella» egen-
skap, den anses ha; men huru icke ett enda af dessa namn fått ingå i örtens
öfriga, på dess läke-nyttas syftande, benämningar (Rohalt-krona, Klå-
docka, Benvärks-bliomma, t. ex. — — hvilken skärande poesi! —).
En stark syftning hitåt har en gång genomgått hela Svenska växt-upkallel-
sen, och gör det än på afväga trakter.

Norrige: Marislegræs, Norislegræs, Klaaegræs, Beenværksgræs, Torværksgræs, Hvide Klokke.

Alltför litet är här att säga om den sköna Linéan — nordiska skogarnas prydnad — Blomsterfurstens älskling! Eller skall jag yppa, att Svenska allmogen nu mer icke har sinne för hennes täckhet! — — "för hon växer så lågt i skogen, och der är annat att se på, der," sade mig en skogsbyggare i norra Westergöthland. — Men jag må icke göra Dalslandsflickorna orätt! I djupa skogen vid sjön Ärtingen i norra Dalsland, der Linéan nästan täcker marken, träffade jag 1843 en skock barn, mäst flickor, hvilka, tillsporde hvartill dessa vackra blomster dugde, utan tvekan svarade mig med att upphämta några blomrika refvor af örten, dem de virade kring hufvudet på en af flickorna, sålunda att refvorna med sina blån bildade en grön krans, samt de derifrån tätt uppgående rödaktiga stänglarna med sina små klocklika, skönt skimrande blommor, krona. (Jfr. min Dagbok.)

Örtens användande till läkemedel är här ofvan vid namnens förklaring angifven, och annat, än att den, inkokad tillsammans med torkade Oxläggor, på sina ställen begagnas, i stället för mjölk, till gröt o. d., har jag icke att tillägga.

Linnéan, som icke lär finnas i Danmark, kallas af Hornemann: "en smuk lille *Halvbusk*, hvis Blomster lugte om natten." Växten är *ingen* buske, och blomstren lugta starkast i — solsken; i nattens lugn höjer och sprider sig doftet likväl mer.

Tjugondetredje Flokken.

7. ASK (*Fraxinus excelsior*).

Namnet urgammalt och gängse i de flesta språk, äfven hos de gamle. All härledning sål. fåfång! — Isl. *Askr*, *Eski*.

Äsk: Gotland; Carl Säve: Gotländska Blomsternamn och Blomstersägner. Handskr.

Det förtjenar nämnas, att för närvarande icke hälften af Sv. allmogen känner Ask-träet, och rätt många hafva sig ej ens namnet bekant.

Äldre namn.

Eske-træ: Gotl., början af 1600; Strelow, Guth. Cronic. Kiöbenh. 1633.

Asken är ett i nordens mythiska urkunder ofta omtaladt trä, och drag af mythiska föreställningar derom hafva intill sednaste tider fortlefvat i skrock och vidskepelse. Ett säkert bevis för träets forna rygtbarhet äro ock de många benämningar, hvilka tvifvelsutan flutit ur namnet *Ask*, såsom: *Askr*, spjut; *Askr*, man, krigare; *Askr*, ask, bytta, tina, målkärl; *Askr*, fartyg, krigsskepp; deraf *Ascomanni*, skeppsmän, Vikingar.

Ännu i dag känner allmogen ett af Ask konstigt arbetadt stycke, eller spåna, under namn af *Såre-trä*, och man har icke ringa tillit till dess undergörande kraft att stilla blod o. d. Det får ej falla till jord, eller komma vid metaller, emedan det då förlorar sin kraft; den lidande håller det i händerna, eller bär det på kroppen, att träet må jämnt vara varmt,

m. m. d. — Men blott få, till och med bland de kloke, skola känna sättet att förfärdiga Såre-träet. Palmberg säger det böra skäras om Midsommardagen, och nämner att det redan på hans tid plögade af "qvacksalvare omföras och säljas för ett särdeles Secreto och hemplighet." Sednare författare att förtiga.

Enstaka Askar, med bibehållen helgd, äro i vårt land icke för närvarande bekanta. I Bara socken på Gotland, på Bara-berg, stod efter ännu gående sägner, hvilka Per Säwe till stor del upptecknat, likväl ännu långt in i Kristna tiden en Ask, som ansågs helig. Strelow yttrar sig om denna Ask sålunda: "Aar 1452, lod Herr Ifver Axelson (Thott, Dansk ståthållare på Gotland och Visborgs slott) flytte it Esketræ, som stod paa Bahrebiærg grønt, saa wel om Vinter som om Sommer, Kaldis endnu denne Dag Bare Asken, at det skulde staa Viszborrig Slot, men er strax efter visznet. Oc paa samme sted formeentis stor Heligdom at være, bleff opreist et stort Ege Kors paa Bierget, till huilcket de gjorde deris offer, naar deris Faaer eller Fæ var bortkommen, oc strax skulde være kommet dennem tilhænde igien. Der komme aff mange Kirkesogner did oc offrede, somme Pendinge, somme 5 Marck Wld, somme 1 Liszpund, efter Formuen, huilcket de solde til Kirckens behoff." — Den eljest icke så tillförlitlige Strelow tyckes likväl böra haft reda på händelser, så nära hans tid; och ännu lefvande sägner vitsorda dem ju!

En annan efterrättelse, den Rudbeck uppgifver, med anledning af Eddaberättelsen om Gudarnas rådslag under Asketräet, och hvilken efterrättelse han säger sig hört af gamla bönder, förmåler, att emedan Askens blan hafva i hvart blad, som är fullväxt, sex smärre blan på hvardera sidan, aldeles såsom Dommarena sitta på hvardera sidan om Höfvidsmannen eller Kungen, så är i forntiden detta trä valdt till att dömma under. — Hela snacket lemnas i sitt värde!

Tjugondefjerde Flokken.

8. (100). LÅS-GRÄS (*Botrychium Lunaria*).

Inom örtstammen, ofvan roten, märkas tydligen alla delar inneslutne (*intåste*!) för påföljande årets örtstånd. Detta är ett. Ett annat är att bladen ha en aflägsen likhet med en kedja eller några i hvarandra knäppta hänglås. — Slika iagttagelser ha väl gifvit benämningen, och sedermera föranledt den vidskepliga föreställningen om örten.

Fjätter-ört, allm. — Se ofvan. Örten liksom fjättrar sin lilla afkomling, eller bladen fjättra hvarandra.

Gucku-gräs: Lima i Dalarna; Fl. Dal. — Jag tviflar, att namnet är rätt lämpadt, och yttrar mig derf. icke derom.

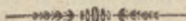
Vår-bräken: Tr. kr. Lund och Malmö; F. R. Ask. — Brakande, bräcklig — helst torr.

Dan. Maanerude. — Norrig. Mari Lykiur.

Isl. Tungl-urt.

Medelst denna art af Ormbunke har i långliga tider mångfaldigt gyckel drivits —
"och hafva Munckar och Sophister myckie updichtat om denna ört" (Palmberg, 1684).
Den, som äger hos sig Låsgräset, har nyckeln till alla lås, heter det. — På en resa i
Westergöthland 1843 berättade mig en bonde, i granskapet af Mariestad, att en fånge
nyligen, under forsling, med otrolig lätthet skakat af sig järnbojorna, och kommit på
flygten. Bonden var fullt öfvertygad, att det endast kunnat ske medelst Låsgräs, det
fången oförvarandes kommit öfver, och endast behöft binda om de ställen å bojorna, der
dessa varit fastlästa, då de genast fallit af. — Eljest kunna nu för tiden få skilja Lås-
gräset från andra liknande örter.

Om Växter, med namn efter Fornnordiska Gudomligheter.

"I människoslägtets äldsta häfder äro naturen och historien så sammanväfda uti mythen, att den sednarens glesa och sköra trådar endast, om någonsin, kunna utvecklas genom jemförelsen med den natur, hvarur mytherne upstått."

Elias Fries.

"Eftermiddagen foro vi ut på landet at lära oss Dal-Botaniquen af gamla Pigor och Gummor."

Linné.

Det har på sednare tider, sedan man börjat klarare än förr inse, att till vinnande af ljus i forna tiders dunkel, ingen gnista bör lemnas ur sigte, och att således äfven muntliga öfverlemningar — *de* förblifva väl hvad de städse varit: all folkhistorias moder — så väl i och för sig, som jämförda med andra, mindre sväfvande, minnen, i sin mohn upplysa eller gifva styrka, visat sig, att äfven folkens föreställningar om växterna, ja blotta växtbenämningarna, så vidt de tillhöra folken, äro traditioner, hvilkas upphof till stor del kunna spåras i längst förflutna tider, och derföre af ett värde, en märklighet, som åtminstone ingen forskare kan underkänna.

Till närmare utveckling häraf, samt för att visa i huru, snart sagdt, oändligt många och skilda fall traditionerna om växterna och deras namn — ju äldre båda äro, desto djupare och betydelsefullare är förhållandet dem emellan — lemna upplysningar, ville jag vid detta laget kunna framlägga en *Svensk Flora*, i den mening, jag redan 1845 fattade den; jfr. *Runa* för samma år, sid. 49. — Nu blott ett exempel, visande, i den mohn *ett enda* det förstår, huru uppfattningarna af och benämningarna på ett blomster under skilda tider, uttrycker gryen och öfvergångarna af ett helt folks föreställningar.

Namnet *Friggiar-gras* (*Orchis*), ännu gängse på Island, tillhör med full säkerhet tiden före Kristendomen, och visar sig genom samslägtade namn i öfriga Norden — alla grundade på en och samma tilltro till en viss förmenad egenskap hos örten, sålunda hafva varit, åtminstone till sin betydelse, spriddt äfven utom Island. Om egenskapen och dess sammanhang med namnen behöfver jag för kännare icke yttra mig: hvem kan, äfven om eddiska och andra samtida urkunder härutinnan tego, förneka en hednisk uppfattning i det hela: en rå sinlighet, sammanställd med sjelfva Gudomligheten! Förgäfves gräfver man efter dess rötter i signad jord. — Under medeltiden uppstod, af anledning, hvarpå denna alltid lade så mycken vikt, föreställningen att blomstret var *vår Herres*, men särdeles *Jungfru Marias*, och med ett verkligt slöseri tilldelades detsamma benämningar, som påminte isynnerhet om henne. Vår

allmoge förvarar, ännu den dag som är, minst tolf sådana namn. Om man icke kan neka att den hedniska uppfattningen räckt hand åt upphofven för dem alla, fick denna dock nu en ljusare, en andligare skepnad, hvars stigande dager troligen innan kort bragte den förra i den skymning, hvori den sedan dess och allt intill våra dar hemligen fortlefvat uti skrock och vidskepelse. Hvilket härför talande, samt för ifrågavarande tidskifte utmärkande, drag ligger icke i öfvergången af föreställningen om örtens och isynnerhet rötternas egenskaper och betydelse! En *Myth* och en *Legend*! Jag menar, att dessas förhållande i allmänhet till hvarandra nog skulle kunna blott ur de båda här åsyftade, redas. — Nyare tider hafva, i full enlighet med sitt lynne, af »*Guds Faders blomster*» bildat: *Guffars-tuppor*, och af »*Marie-blomstret*»: *Maj-blomster*, samt sjelf skapat flere, än mer för sig utmärkande, benämningar derpå, såsom: *Har-byngge*, *Wäre-björk*, *Grimmel-kott*, med flere, ehuru alltid uttrycktsfulla, af än grundare betydenhet.

Och äfven från andra sidor betraktade leda dessa, jämte andra namn och uppfattningar, till sälsamma iakttaganden! ja, ock enstaka namn, såsom: *Junkrar*, hvilket hos allmogen långt för detta tappat sin gamla, rätta, och på växten lämpliga, bemärkelse, men deremot, som känt är, fått en nästan motsatt; samt åtminstone för Dalslänningen, hos hvilken det af mig upptecknades, för närvarande kan vara lika väl fisk som fogel. Ordet förekommer såsom ört-namn i Medeltidshandlingar. — En verldslig uppfattning af blomstret, hvilken här stadnade vid skimret, vid bländet! för så menade man i Dalsland, att *Junker* vore väl någonting lysande och brokigt, såsom blomstret. — Man lär icke kunna försätta uppkomsten af detta namn till hvad skifte som helst af medeltiden; ur *intet* skäl, t. ex., kan den tagas för samtidig med Maria-benämningens.

Och härmed är nu blott halfqvädet; jag menar: i det hela sämre sagdt, än *intet*. Floran skulle ge »fakta», och summan, i mohn af inhemtarens för-måga och sätt att fatta, göra klart, att blomstren, med sina namn och vid-fästade betydelse, äro lefvande häfder, på hvilkas blad släkten efter släkten teknat skilda tidens föreställningssätt — betydelsefulla drag ur sitt inre lif, hvilka historien så ofta försmått uppteckna.

Af största vigt är, att de äldsta växtnamnen uppletas och redas, då de hos folket, redan till stor del öfvergångna till betydelselösheter, mistat rotfäste, och så oförtöfvat blifva om *intet*, det ock bevisligen redan är fallet med ett betydligt antal ört-namn. Mätte efterföljande högst ofullkomliga utkast — ett lamt *ditåt*! — kunna i någon mohn bringa en och annan till erkännande af denna vigt!

4. THORE-SKÄGG (*Sempervivum tectorum*).

I forntiden helgad Åsgeguden Thor, och för sin raggighet, samt grå-bruna färg, nämnd efter gudens skägg.

Hos de gamle Romarne skall, enligt Festus, växten blifvit planterad på tak, för att afhålla åska och oväder — »en folktro», säger Prof. Fries, »som

efter årtusende ännu fortlevver i vår nord.» — Gotländska fördomen, att örten medför lycka åt dem, på hvilkas tak den väl trifves: Westmanländningens förmenande, att dess saftfullhet och grofbladighet skydda taken från tändning af skorstenseld, ja ock Linnés uppgift, efter allmogen, att den tjänar att fasthålla torfven vid taken, kunna nog vara telningar ur samma tro.

Örtens Lat. namn under medeltiden och än sednare var: Barba Jovis, Forntyskans Donner-bart, som der ännu fortlevver, likasom hos oss: Thoreskägga, det jag dock hittills hört endast i Nerikes Bergslag, och blott på ett enda ställe sett anteknad, nämligen för s. Dalarna, hos Uglå, Præf. Næsg.

2. THORDÖNS-NÄSSLA (*Urtica urens*).

Namnet — nu mer törhända bortglömdt — förekommer hos Smith (1546), samt hos de fleste författare fr. 1600-talet, och har tvifvelsutän afseende på de brännande taggar, hvarmed örtens stjelkar och blad äro tätt besatte. Huruvida hit äfven kan höra, att på Island örten ännu anses af alla växter äga den *kraftigaste* verkan *mot* trolldom — »Thor och trollden» (Olafs. Reise, m. fl.) — lemnas osagdt.

»Thors-nässla» finnes eljest hos någre uppgifvet såsom ett Södermanländskt namn på *Schrophularia nodosa*. Namnet saknas hos alla äldre författare, och jag har icke eller sjelf hört det.

3. TOR-BOE, TOR-BØE (*Asplenium Ruta muraria*).

Detta örtnamns hänsyftning på fornordiska Guden Thor, är väl hittills af ingen anmärkt; men namnet tyckes sjelft nog tydligt derför tala. Ur benämningarna Thor-boe, Thor-bøe och Thor-bol, hvilket sistnämde tillhör den mycket närslägtade *Pteris*, står nämligen ingen annan betydelse att draga, än den af Thors bo, Thors hemvist; och då båda växterna Thorboe och Thorbol egentligen äro fjällväxter, som företrädesvis trifvas i dessas remnor och klyftöppningar, är det ju icke svårt att inse hvarföre örten kan hafva fått namn efter »den förderflige Guden i bergen.» (Sälunda hafva vi: Ormbo — äfven *Pteris*, *Polypodium* m. fl. — under hvilkas täta grenblad ormar gerna uppehålla sig, eller bo.)

Det torde ock böra nämnas, att på trakter i Norrige Tor-boens förärande af hästar anses vålla en sjukdom hos dem, kallad Troll (Troll).

4. THORE-BYG (*Hordeum vulgare coeleste*. Hornem.).

Denna afart af det vanliga kornet (*Hordeum vulgare*) utmärker sig framför detta genom stråens och kornens groflek, samt har sedan äldre tider af allmogen i Norrige företrädesvis blifvit användt till beredning af öl. Redan Löchstör (Diss. de Medicam. Norv.) yttrar: »Palnam quoque reliquis præripit decoctum hordei coelestis grato tam sapore quam effectu se commendans.» — Dess äldsta, sammansatta namn är i Norrige tvifvelsutän: Thore-byg, och dettas, af flere författare anmärkta, sammanhang med sädeslagets beskaffenhet, om icke användande, lærer knappt kunna motsägas. Pontoppidan (»Norges naturlige Historie», 1752) förmodar, att det kallas thore-byg »fordi de

gamle efter deres Begreb om Thors himmel eller valhall, hvor Bragebегgerne gik stærk omkring, meente det var Korn for Guder og Helte»; och ehuru denna förklaring synes nog konstlad, är den likväl i grunden rigtig. Jag tror, att hela växtens och isynnerhet kornens utmärkta groflek, jämte de sednares väl bepröfvade kraft, tillräckligen förklara namnet.

Artens öfriga namn i Norrige äro: Davids-Byg och Himmel-korn, hvilka namn icke sakna en viss gemenskap med det förre, och säkert uppkommit under medeltiden.

5. OD-ÖRT (*Cicuta virosa*. — Linn.)

»Kräuter und pflanzen scheinen nach diesem gott (Odin) nicht benannt,» säger Grimm (Deutsche Mythologie. Zweite Ausgabe, Gött. 1844, s. 445); och ehuru detta ännu ingalunda kan vederläggas, förtjenar likväl ofvanstående örtnamns ostridiga samband med grundbetydelsen för namnet Odin all uppmärksamhet.

Hos flere författare fr. 1600-talet, såsom Bromelius, Palmberg, o. a., förekommer: »Od-ört och Odens ört», samt: »Od-ört eller Odensört», såsom Svenska benämningar på *Cicuta*, eljest vanligen kallad Spräng-ört; och detta Odensört lærer tills vidare väl endast få anses såsom författarnes godtyckliga utvidgning eller vrängning af Od-ört, som varit växtens folknamn allt sedan medeltiden. (I Arne Magn. Hskr. af 1445 läses Odýrt, hos Ben. Olai 1587, äfvensom hos Franck 1638 likaledes Odyrth och Odört). — Närmare Odensört står väl ett forntyskt namn på växten, nämligen Woden-dunck, det jag funnit hos Smith, 1546.

Grundbetydelsen för guda-namnet Odin är, enligt hvad allmänt antages: rasande, förfärlig, och enahanda bemärkelse har Od i (den högst giftiga) Od-örten (af Isl. Óðr, T. Wuth, Gotl. Vods = rabies). »Þe samu þiura för varo galne ok þe vrdo sua spaki.» Cod. Burean.

Ehuru således intet vidare kan för närvarande med säkerhet afgöras, misströstar jag icke, att en gång, efter gjorda spaningar, komma verkliga förhållandet närmare på spåren.

6. BALDERS-BRÅ (*Cotula foetida*, *Matricaria*, m. fl.)

Detta på Island (Baldurs-Brá) och Færöarna (Baldurs Braa), samt i Norrige (Barbro-græs), Skåne och Jutland ännu hos allmogen kända blomsternamn, har, till följd af den bekanta efterrättelse om örten, som den yngre Eddan meddelar, redan tidigt ådragit sig forskares uppmärksamhet, så att mycket, beträffande så väl sjelfva namnet, som blomstrets folkhelgd från första medeltid allt intill närvarande dagar, blifvit uppdagadt. Cfr. F. Magnusen, Nyerup, Grimm, samt många både Svenska och Norska Ortbeskrifvare.

Eddans ord äro: eitt gras er svá hvitt, at iafnat er til Baldrs brár, that er allra grasa hvitast, oc thar eptir máttu marka hans segurðh bædhi á hári oc liki. Att, på den tid detta yttrades, det hvita gräset verkligen hetat Baldrs brá, i. pl. brár, kan jag icke (såsom samtliga öfversättare) af detta ställe sluta. Jag finner nämligen der angifven blott den *uppfattning*, som

ostridigt ligger till grund för namnet. — Från Medeltiden hafva vi deraf, så vidt jag känner, ingen uppteckning. Den äldsta — hittills icke anmärkta — anteckning deraf är från år 1546, och tillhör Danmark. (Smith, Lægebog). Derefter förekommer det tidt och ofta. Märkligt emedlertid, att vår fullständige och för sin tid täml. noggranne Franck (Spec. Bot. 1638) icke har det! — För närvarande äro nästan blott vrängningar deraf gängse, såsom: Bal-lensbro, Balsebro, Barbro m. fl.

7. FRIGGIAR-GRAS (*Orchis maculata*).

Hos alla *gamla* folkslag, så i Orienten som i Vesterländerna, hafva Orchiderna stått i rygte för en aphroditisk kraft, hvilken äfven sednare vetenskapliga undersökningar vitsordat (Cfr. Wendt, Disqv. de Orchid.).

De hafva ock i alla land, i följd häraf, varit helgade kärlekens gudomligheter: här i Norden således åt Freja, eller Frigga, ehuru namnet Friggjar-gras, endast på det aflägsna Island fortlefvat till närvarande tid. Men så väl i Sverike, som i Norrige och på Färöarna behåller växten många nära samslägtade namn, ss. Älskogsgäs, Brönnugras, Hiona-gras, Huvendelse-gräs m. fl. Det sista namnet påminner så lifligt om ett ställe i Halfdan Östenssons Saga (C. 12.) att, om den ännu lefvande folktron rörande Hug-vändelse-gräsets kraft (jfr. t. ex. Ström, om Söndmör) tillika afses, föga tvifvel kan uppstå derom, att med den ört, som Sagan blott benämner gros (gräs, Isl. gras, grös), förstås just detta Frigga-gräset. Stället lyder: »Brana sade till Halfdan: här äro gräs, dem jag ger dig, att dermed begåfva Konungadottren, och då mände du få hennes kärlek, ty om hon lägger dem under sitt hufvud, då unnar hon dig såsom sitt eget lif.» — Att i en skrift från medeltiden Frigga uteslöts ur namnet Frigga-gräs, skulle jag finna mindre underligt, ehuru samma Saga har äfven ett sammansatt örtnamn, nämligen: Lif-gros; detta med helt andra egenskaper, och sålunda ett annat. (Rimligen: *Pinguicula vulgaris*, då den nämnes såsom använd till särs hopgroende, samt ännu på Island heter: Lifa-gras (af Lif = Löpe). Deraf vårt: löpa hop, sammangro).

8. FREYU-HÅR

(*Polytrichum commune*. — Hos äldre förf. *Adiantum aureum*).

Äfven detta namn, efter Gudinnan Freja, på en liten vacker mossväxt har den Isländska folktraditionen åt oss och efterverlden bevarat. — Örten tros på Island vara diande barns skyddling, och härom vet äfven vår allmoge tala. — Dess namn af Gudinnans hår afser väl de silkesmjuka och gulglänsande sjun, hvarmed hatten på växtens frögömme äro besatta. Gult hår var fordom i vår nord skönhets förnämsta kännemärke, och växten blef sålunda helgad »Freja — den himmelska».

9. LOKKENS HAVRE (*Polytrichum commune*).

Först på sednare åren är detta namn bland norra Jutlands allmoge uppdagadt genom Lyngbye (jfr. hans *Færoiske Qvæder*, 1822, sid. 21). Mossan

kallas hos oss allmännast Gucku-råg, äfven Puk-hafre (den ondes hafre), och är ett ogräs på illa häfdade åkrar. Jutländningen säger derföre, när om våren detta ogräs ymnigt framkommer: »nu saaer Lokken sin Havre!» (jfr. F. Magn. Edda; Grimm Deutsc. Myth. s. 148 m. fl.).

En några år äldre esterrättelse (i Almind. Dansk Ordbog) tillägger Flyghafren (*Avena fatua*), äfven ett envist ogräs, namnet Lokkens havre, och det är möjligt, att namnet ursprungligen tillhört båda. Flyghafren kallas i Mora och Elfdalen: Liot-agär, ett namn, som väl icke kan vara ett med: Loke, utan antages komma af Jot, jätte, eller rättare af: liot = stygg, men likväl har en liksyftande bemärkelse.

Genom noggrannare forskningar på behöriga ställen lärer förhållandet nog kunna närmare redas.

40. NIARDAR-VÖTTR (*Spongia ramosa* v. *manus*).

Detta Isländska namn (närmare folkets uttal: Niardar-vöttur) på en halfväxt, som i trakter af Norrige, såsom på Söndmör, kallas Siø-vott, påminner ostridigt om Niord — »deus æris et marium» — och bemärker: Niords vante. Växtens stumpiga grenar likna nämligen fingrar på en vante. — Dess Færöiska namn: Narra-vöttr är nog en yngre vrängning af Niardar-vöttr, betecknande örtens förvillande (»narrande») likhet med en vante (sedan näml. begreppet om Niord der förglömts).

I Sverige är, så vidt jag vet, namnet icke känt, och jag förmodar, att det icke eller varit det. Det var isynnerhet på Island och närmaste öar, som Niord kändes och dyrkades — »in Islandia ejus cultus maxime invaluit» (Thorlacius. — Cfr. Hakon Godes Saga, Cap. 16), hvarföre ock flere erinringar om honom på dessa öar ännu fortleva.

41. NECK-BLOMSTER (*Nymphæa lutea*, *N. alba*).

De Eddiska esterrättelserna om Nikr, Nikudr o. s. v. sammanstamma i det hela med Nordiska folktraditionerna om Nicken, Necken, Nöcken m. fl., hvilken båda känna såsom en vattnets gudomlighet (Eddan, såsom sjelfve den omskapade Odin: traditionen, såsom ett väsende, underkastadt, snart sagdt, oändliga omskapningar). Den pragtfulla Neckblomman, en vattenväxt, intager sålunda Neckens förmenade boning, och annan förklaring öfver namnet söker jag icke; ty hvad jag kunnat hos folket utspana om Necken och Neckrosen, är att han skyler sig under örtens blad, samt stundom sticker upp sin fiol mellan blomstren, hvilket allt ju kommer på ett ut. En 85-årig bondekäring i Ringarum socken, Östergötland, påstod (1847) visst, att »Näckerosera ä Näckens Fröjdeblosser, han har inga andra» — men så väl detta, som att den »sköne, ljuslockige ynglingen» (necken), »i människensnatten, sittande på blommans blad, tjusar med sitt strängaspel» m. m. d., håller jag — icke för traditioner, men för sådana ögonblickets utgjutelser, som ha något värde, blott i den möhn de komma från folkets läppar.

Folk-sägn er.

"Triplici fonti omnis debetur cognitio historica, vel traditionibus, vel monumentis, vel denique scriptis. Quæ ex traditionibus contextitur historia, res tantum præcipuas tradit et maxime memorabiles, et eas quidem plerumque obscurius."

Geijer.

4.

N. Westmanland.

En man låg i skogen och kolade. Det var natt, och han befann sig i kolkojan. Då inkom till honom en gammal gumma, åtföljd af en flicka, samt anhöll att få koka litet mat, som de hade med sig. Mannen koksade på karingen, och fann henne svåra stygg, samt den föda hon medhade mer likna gräs och gråsten, än mat; men ville dock intet neka, utan nickade ja. Den gamla började så flåsa eld på eldstaden, samt derefter på sitt vis koka och röra i den påsatta pannan, hvarvid flickan stod och mumlade. Kolaren tyckte allt gå rätt underligt till, vinkade åt karingen att kringa sig, och gick emedlertid ut att se om milan. Utkommen blef han, vid skenet af denna, icke långt ifrån sig varse en grof och framlutande gubbe, som hade i handen en staf, med hvilken han då och då måttade och slog på det resta milvirket. "Du kolar som en karl," sade gubben, "milan går bra för dig!" Men mannen ville intet svara, att ofärd ej måtte komma på arbetet. "Du får snart rifva din mila," fortfor gubben, "men du skall intet köra ur skogen förr än vädret blåsit tre gånger östan." — Än stod kolaren och teg, och då han fann intet att vid milan åtgöra, gick han tillbaka i kojan; och der fick han stora ögon, då han nu såg den tillagade anrättningen bestå i bara fläskskinkor och ärt-pankakor, med mycket mera — allt upplagdt på stora silfverfat. Karingen satt vid eldstaden och åt skofvor ur pannan, men flickan, nu fint smyckad, satte maten i ordning. Medan kolaren så stod och blängde, kom också gubben in, och flickan böd båda sätta sig och spisa. "Nej-men," svarade gubben, "jag är assint svånger, för jag åt nyss." "Hvar gjorde ni det," sade flickan. "Hos Hans i Hilleboqvarn, som glömde välsigna maten," blef svaret. — Kolaren hade icke eller lust att sätta sig till bords, utan undskyllade sig bäst han kunde, hvarefter de tre främmande drogo sin kos — med hela anrättningen. De glömde intet så mycket, som en fläsksvål håller... nej — men!

2.

Södermanl. — Rekarne.

Två syskon, en gosse och en flicka, bodde med deras gamla mor bort i skogen. Gossen vallade om dagarna byfolkets myckna boskap, och flickan gick vall med mor sins enda

enda ko. En morgon begaf sig gossen, såsom vanligt, till byn och utsläppte kreaturen. Flickan löste vid samma tid modrens ko, och skulle de mötas å en tågt i skogen. Systern anlände först till tågten, och fick kort derpå höra hur det hojtade och bölade i skogen, så att hon kunde godt förstå, att brodern med boskapen voro i hamn och häl. Nu fick hon ock i närmaste småskog se kreatur, som lupo både härs och tvärs, flåsade och dröpo af svett. Flickans lilla ko började härvid skälva och låta illa. Ropen och hojtandet närmade sig mer och mer, och tillkännagåfvo tydligen brodrens röst. "Bror, jaga intet kreaturen så, jag talar om det för mor!" ropade den ängsliga; jo, ropen blefvo än starkare, och boskapen tog då till att ränna än värre. Omsider får hon syn på pådrifvaren, och denne var icke brodern, utan en liten gråklädd gubbe med staf i handen och ett stort bockhorn vid sidan. Idkeligen jagade han boskapen fram och åter, samt slog den, så flickan kunde gå åt af skrämsel. De kommo ibland aldeles inpå henne, men veko då alltid tvärt af, och gubben syntes mån om, att flickan och hennes lilla ko icke ofredades. Det underliga fåspränget ville aldrig taga slut; man kunde grannt se, att gräs och örter på marken förgingo, och flickan tog nu till att storgråta, hållande förklädet för ögonen. Men vid det hon en gång lät detta nedfalla, voro både boskap och gubbe försvunna, samt marken lika grön som förut. En stund derefter kom brodern med sina kreatur, och flickan omtalade för honom hvad som händt. Men kreaturen ville der icke äta ett strå, utan måste en annan trakt i skogen sökas.

3.

Westergötland.

En bondehustru hade kommit i lag med ett bergtroll, och njöt af detta mycket godt. En dag kom trollqvinnan till hustrun, och begärde att af henne blifva lyskad. Hustrun ville icke säga nej, utan bød qvinnan lägga hufvudet i sitt knä. Det skedde; men af misstro, eller hvad det kunde vara, spände trollet, förr än det nedlutade hufvudet, ett bredt gullbälte kring både sig och hustrun. Nu börjades lyskningen, hvarvid trollqvinnan snart insomnade. Men så snart hustrun förnam det, löste hon varliga upp bältet, och fortsatte derefter sitt göromål. Så tog åsken till att gå, och trollet vaknade. "Hvad är det?" sporde käringen. "Ä," svarade hustrun:

»Det är Bo'n, kör korn öfver bron.»

Men trollet hade intet hum om hvad hustrun rätt menade, utan tog orden som de läto till, och nedlade sig åter i hennes knä, då i detsamma åsken skrällde än starkare, hvarvid trollet i en huj spratt upp, hastade ut, samt for af till berget, der det likväl icke mer slapp in; utan kunde hustrun från dörren se huru käringen skuttade från berg till berg, till dess hon, vid en häftig åskeknall, damp död till jord. — Bältet, som hon i villervallan glömt — det blef hustruns, det!

Några bondedrängar voro en gång ute i skogen. De gingo förbi ett stort berg, och en af dem skämtade: "derinne sjunger min fästemo!" — Om qvällen, när drängen var hemkommen och höll på att syssla i stallet, fick han ock stora ögon, i det bergagubben inträdde, sägande till honom: "Å ja, du skall få din vilja: dotra mi vill mannas: ditt ord skall sannas — eller ska du ha intet godt för det!" — Man kan tänka, att drängen hade då ingen vån, att säga hvarken ja eller nej, utan bad han om betänketid; och blef denna honom beviljad. — Någon dag derefter begaf han sig till presten, och tillstyrktes af denne, att gifta sig med trolldottren, såvida denna först ville låta döpa sig. Med detta besked gick han så till berget, blef väl mottagen, och fattade tycke för sin fästemo. Dopet gick snart för sig, men flickan blef deraf så grufveligt sjuk — man kunde aldrig förstå hvarföre; men det heliga skulle väl i förstone fresta på, kan tro! — Och gosse och flicka blefvo ett; mannen fick i allt lycka och främgång framför andra, men blef icke förthy led och gramse vid sin hustru. — En dag skulle han sko sina hästar, och som drängen var sin kos i annan syssla, mände hustrun härvid gå honom tillhanda. Hästskorna voro icke åtbärliga: än för trånga, än för vida, och mannen blef rådvill. Då fattade hustrun skorna, böjde ut de trånga och böjde in de vida — såsom barn böja bly. "Haha, är du så stark!" sade mannen. "Ja, så stark," svarade hustrun, "att jag vore god för, med ett tag huka dig till jorden, och göra dig små, som kol; men för det du gjorde mig till bättre än troll, och tog mig till hustru, har jag aldrig velat visa min styrka, fast du alltid varit barsk mot mig." — Mannen vände från den stunden ett kärligt sinne till sin hustru, och blef för jämnan god vid henne.

En jordegumma fick en gång se en stinn groda, och gantades vid henne: "låt mig veta när din tid kommer, skall jag hjälpa dig!" Något derefter inställde sig hos gumman en liten grå gubbe med röd mössa, samt, påminnande om löftet, bad henne följa sig. Hon gjorde så, och det bar nu af till skogs, der de länge skumpade — som hon tyckte, just på må-få, tills de omsider, sedan mörker kommit på, stodo vid berget, der de gingo rakt in — gubben före och gumman efter. "Hå hå!" sa' käringen, menande sig nu vara riktigt i gluggen. "Här har du hjälpen, gumma mi!" sa' gubben. Hans lilla gumma, nu en fager qvinna, låg i en säng med guldtäcke, och jordegumman kunde väl förstå, att här var trolskap alltihop, men höll dock hvad hon lofvat, samt fullgjorde, sedan mannen gått ut, godt och väl förrättningen, hvarefter trollqvinnan tillsade henne, att ej låta det vatten, hvare barnet blifvit tvättadt, komma vid sitt ansigte eller ögon. Men gumman glömde sig, blef blind på ena ögat, och började låta illa. "Åhå!" sade trollet, "ni ska nog få bot för sot: min gubbe kommer snart in med något, som han bär i förskinnnet och vill gifva eder för god hjelp; j må ej bli moloken, fast det hettar,

som glör; håll bara upp förklädet och låt honom häfva i så mycket han har." Så skedde, hvarefter gumman begaf sig på hemvägen, utan att veta hvad hon bar. Det befanns sedermera vara bara ideliga guldslantar, och derjämte en blårtotte, hvilken intet tog slut, fast gumman deraf spann så länge hon lefde. — Men det hände sig några år derefter, att jordegumman, vid besök på ett ställe, der köpslageri drefs, åter fick syn på den lille gubben, sysselsatt att anamma de varor, på hvilka någon svor — för sådant allt var hans, kan tänka! Hon gick då fram, tackade honom för sist, samt för den hederliga skänken. Men trollgubben tog så illa vid sig öfver gummans glamm, som yppade hans härkomst och yrke, att han slog ut hennes friska öga.

6.

Westergötland.

I Hvarfsberget uti Hvarf socken och Westergötland bodde fordom jättar. De infunno sig icke sällan i en närbelägen gård, Gislaregården, begärande att få låna öl och bröd. Folket i Gislaregården, som väl visste hvad de hade att vänta, om de gäfvor nej, gingo alltid jättarnas önskingar till mötes, fast dessa aldrig nöjde sig med mindre, än hela brygget och hela baket. Folket fick ock alltid sitt igen på sagdan dag, och det var ingen nöd för jättarna att få sig varor till återbärande, för de behöfde bara gå till Bolum, som ligger två mil bort, der de, utan krus, togo hela bryggkaret och baket på axlar och händer, samt buro till Gislaregården. Vid godsets lemnande till folket i Gislaregården tillsades desse gemenligen, att "dricka ur ölet, bränna upp *stäfvera* och smida upp *laggera*," för:

»Folket i Bolum känna ej karen i kolum.»

7.

Westergötland.

En Enkeman hade en liten äga, och skötte denna med tillhjälp af en tjänstflicka. Mannen var ognalig mot flickan för det hon icke besvarade det tycke, han fattat till henne — för si, hon hade en annan. — En morgon blef det henne pålagdt, att uppskära en *sädes-aker*, samt binda ihop neket; och skulle det vara fullgjordt, då, påföljande morgon, husbonden komme ut. Flickan tog till att gråta, men grep sig an af alla krafter, och arbetade hela dagen, just som en karl. Om qvällen kom till henne från berget, som låg vid *akern*, ett troll, och sade:

»Gör hånn, Går-våmb!

»Gör nek, du Stek!»

hvarefter, sedan det ålagt flickan, att säga till, när, följande morgon, det började rodna för solen, trollet fick tag i skäran, och tog till att meja säden med sådan fart, att flickan knappt kunde tro sina ögon. Förflöt så natten, och stunden var icke långt borta, då hon borde för trollet båda morgonrodnaden. "Nej, katten håller!" tänkte hon, "gör jag det, så kommer han undan, nappar mig med sig till berget, och äter upp mig." —

Solen rann så upp, och nu först sade flickan till. Trollet vred och vrängde sig, fick sina ögon på solen, och — sprack. Åkern var nätt och jämnt skuren, och då husbonden kom ut, hade flickan äfven hunnit binda neket. Gubben blef glad, men hon gaf'n god dag — flyttade bort och gifte sig.

Anmärkning. En öfverlemning från N. Småland, den vi för närvarande icke äro i tillfalle i sin helhet meddela, synes vara tämligen skiljaktig. Flickan utbrast, enligt densamma, då hon kom ut till sädesåkern:

»Ser jag dig i ända,

»Nog skär jag dig i ända!»

hvarefter hon lade sig att sofva. Trollgubben, som kom till henne, utfor:

»Gör bänn, blå Våmm,

»Me'n ja' skär hånn!» *)

8.

Westergötland.

En flicka gick en qväll i skogen och letade efter boskap. Då kom från berget ett troll till henne, och sade:

»Gör Kräppa!

»Lär Skräppa!

»Så komma kona om qvälle.»

Flickan gaf akt på orden, gjorde, som trollet lärt: en bjälla, och hängde denna på en af korna; fann så boskapen, och behöfde sedermera aldrig leta efter den.

9.

Westergötland.

En vallgosse hittade en dag i skogen ett hästskrof. "Nu ska jag väl," menade han, "ge kär'nga bot för klåa!" Tog så ur skrofvat en fylld tarm, med hvilken han gick till den nära boende Trollkaringen, bedjande att få koka sin korf i hennes kål. Karingen hade intet deremot: korfven lades i den kokande kålgrytan, och gossen gick ut. Vid så karingen stod och hängde näsan öfver grytan — si, då sprack den förmenta korfven, pustande en olidelig stank mot henne. Hon begrep nu strecket, rakade ut genom dörren, och skriade åt glunten:

»Du ölse!

»Ditt pölse

»Har sölat min kåll!»

Pojken stod bakom ett trä, och glinade — men fick snart fötter, kan man tänka! — Om karingen baresta fått nappa-tag, hade hon nog gjort kål på honom med — för nog räckte spa'e' te'!

*) *Skära hånn* (hand) = skära med ena handen, och upphemts med den andra.

40.

Skåne.

Den bekanta södra Åsen, eller Söderåsen i Skåne tager sin början vid Röstånga by i Onsjö härad, samt sträcker sig ungefär $2\frac{1}{2}$ mil vesterut till Björnakulla by i norra Åsbo härad, der den slutar med en hög kulle, kallad *Björnakulla klint*. — Söderåsen säges uppkommit sålunda: En jätteqvinna ville lägga en jordbrygga öfver Öresund, och tog sig så före att i en ofantlig stor säck ösa jord och sand. I det uppkomna hålet efter den upphämtade jorden uppstod Ringsjön, belägen i Frosta härad. När nu säcken var väl fylld, kastade karingen densamma på ryggen, samt begaf sig med brofyllnaden mot sundet. Men som säcken var mycket stor, kunde hon icke förekomma att den släpade efter henne på marken, så att när hon hunnit till Röstånga ett stort hål derpå uppkom, samt jord började ymnigt rinna ut. Utan att märka detta, fortsatte jätteqvinnan sin väg allt stadigt, hvarunder äfven säckens innehåll mer och mer uttrann, och sålunda bildade åsen. Framkommen till Björnakulla, tycktes henne likväl säcken blifva nog lätt, hvarföre hon kastade ögonen tillbaka på den; och då hon nu fann den drygaste delen af dess innehåll utrunnet, vräkte hon, i storan harm, den öfriga jorden på stället, och blef deraf Björnakulla klint.

41.

Skåne.

På Skanörs ljung i Skåne är en plats, som kallas *Skytts hage*. Marken deromkring är öfverallt betäckt med ljung, men detta ställe beväxt med grönt och frodigt gräs. Det berättas, att på platsen fordom stått en Herregård, hvilken sjunkit. — En Man färdades nattetid öfver ljungen, och då han kom i närheten af Skytts hage, hördes ett underligt huggande, likasom i stora trän, ehuru der icke ett enda sådant finnes. Mannen stannade, och fick från stället höra ropet:

»Hugg lemmarna stora,

»Så de likna Thora!»

Men detta tal gick den färdande, hvars hustru hette Thora, så till sinnes, att han, det fortaste han kunde, hastade hem, der han fann sin hustru Thora sjuk af svullnad öfver hela kroppen; och inom få dar var det allt ute med henne.

42.

Skåne.

Vid vägen mellan byarna N. Björstorp och Barkelstorp i Brösarp socken, Ahlbo härad och Skåne, är en backe, kallad *Stötekullsbacken*. Gemene man berättar, att denna fordom varit bebodd af ett troll, som blifvit kalladt *Stötekullspiltten*, hvilken varit blott en aln lång, och alltid gått klädd i en röd skinnpäls. Den lille pilten låter väl nu för tiden sällan se sig, fast man af ett eller annat otyg i backen nog kan förstå, att han der än i dag håller hus. — För si, en bonde i Barkelstorp red en gång till Björstorp,

och förnötte der hela qvällen, under glamm och dryckjom. Det var nu kolmörkt, och han ville draga sina färde; men värdfolket ville ändteligen hysa sin gäst öfver natten, varnande honom för Stötekullsbacken. Nej, der skulle intet vara farligt, mente han — han ämnade just den natten en gång få komma i nappa-tag med Stötekullspilten; red så från bys i fullan fläng, och kom innan kort till Stötekullsbacken, der han i mörkret frivågen tumlade af och an. Nu hördes ett starkt dån, såsom när hafvet går, hvarvid både rus och mod med ens lemnade honom, och han satte i väg, det fortaste han kunde, ständigt följd af det underliga dån, som tycktes närmare hinna honom, ju mer han nalkades hemmet. Anländ till Barkelstorp, satte han genast hästen i stallet, stängde gårdsporten, och lät sin hustru släcka alla ljusen, hvarefter man lade sig till hvila, den der likväl under det återstående af natten stördes af täta dån. Morgonen derpå fanns gårdsporten alldeles sönderkrossad, samt hingsten död i stallet.

13.

Skåne.

En hustru födde ett barn, hvilket hade en ovanligt späd och svag kropp, men ett hufvud, som snart växte till en ofantlig vidd. Modren, som derföre trodde barnet vara en Bortbyting, rådförde sig några år derefter hos en Norrbaggekäring om hvad hon borde med gossen företaga, och käringen rådde henne, att släcka elden på spishällen, elda ugnen, och dit inkasta bytingen. Modren skulle nu så göra, men då hon satt bytingen på grädsan, försvann den, och genom skorstenen nedkom i detsamma hennes rätta son, som var välskapad och nu nära fullvuxen. Han berättade, att den tid, han varit hos trollen, hade desse ofta medtagit honom till hans hem, särdeles då der hållits gille. För att göra honom osynlig, såsom de sjelfve voro, hade de satt en liten hvit mössa på hans hufvud; och hans fingrar borde alltid vidröra den mat, eller hvad annat, trollen ville stjåla, emedan de i annat fall icke skulle förmått det.

14.

Blekinge.

För mycket länge sedan, då trollen höllo till i Hallabjålet i Jemshög socken och Blekinge, der de om nätterna förde ett stort väsende, bodde i närheten en gudelig man, hvars tjenare, medan mannen en gång var bortfaren, blef af trollen intagen i bjålet. Den gudfruktige mannen hade sjelf i sin ungdom varit ute för trollen, samt dervid förlorat sin kappa, hvilket haft den verkan, att han för alltid mistat sin skugga, men i stället fått en gul trollhatt; och när han iklädde sig denna, blef han intet rädd hvarken för gaster eller troll. — En dag när åskan dundrade som värst, tog han den gula hatten på, och gick rakt in i Hallabjålet. Här fann han nu sin tjenare, den han genast förde ut; men trollen blefvo häröfver så arge, att de sedermera tid efter annan tillfogade mannen mycken skada, och tjenaren var länge likasom galen; blef dock omsider bättre. Med tillhjelp af den undergörande hatten blefvo trollen af mannen efterhand

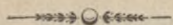
jagade ur landet och till Skåne, der de först slog sig ner på ett ställe, som heter Trolleborg.

45.

Blekinge.

På den tiden, då foglar och andra djur kunde tala, lågo tvenne Svane flockar i vassen och rådplögade. Beslut fattades omsider, att de skulle flyga i kapp till norden. Flygten begyntes, och efter några dagar hade den ena flocken hunnit långt framom den andra, samt slog sitt läger för sommaren på ett behagligt ställe. Den efterblefna flocken hann omsider samma ställe, men ville icke stanna der, utan fortsatte, i harmen, sin färd ända till högsta norden, der den, alldeles uttröttad, slog ner till hvila på ett isfält. Här fruso svanornas fötter fast vid isen, och de stå der än i dag. Ibland söka de lyfta sig till flygt, och när de då *flåssa* med vingarna, blir deraf det återsken på himlen, som kallas Norrsken.

Anmärkning. Denna sägen är, med någon liten förändring, förut allmängjord.

Några Drag hos Allmogen i södra Östergötland.

"Qui vetusta gentium fata eorumque vestigia legere voluerit, regum non adeat turres magnatumque palatia; sed pauperum pulset tabernas plebisque domicilia, apud quam majorum mores et instituta, nullis corrupta sequioris ætatis mutationibus, per plurima secula se illibata servare solent. In ritibus ac moribus rusticorum apud nos non pauca deprehenduntur, quæ remotioris ævi consuetudines redolere videntur."

E. M. Fant.

Det högland, som i öster gränsar till Stångån, i vester till Svartån, i norr till Östgötaslätten, och i söder till Småland, är rikt på berg, skog och vatten. Sjöarna Sommen, Drögen, Åsunden och Järnlunden, med flera, mildra detta landets annars vilda karakter, och göra dess nejder till de skönaste i vårt natursköna fosterland. [Enligt den kända sagan, reste en kung fordomdags der fram. Vid han kom i närheten af "*Urberget*" i Ydre Härad, rusade en "*Ur-ko*" ut ur berget och ihelstängade honom. Till straff derför, instängdes kon i berget, och kommer ej lös, förr än hon får plocka alla håren af en oxhud. N.b. hon får endast plocka bort ett hår hvarje Skär-thorsdag. På denna hennes årliga högtidsdag skakar hon sig, så att hela berget darrar.]

Emedlertid reser nu aldrig någon kung åt dessa nejder, hvars vägar också äro smala, backiga och ofarbara för hvarje annan, än den, som har samma djerfhet, vighet och

kraft, som innebyggarne derstädes sjelfva ega; och utan tvifvel har denna brist på beqväm kommunikation här bevarat en stor del af det forntida i lynne och lefnadssätt, som annorstädes mer eller mindre är försvunnet. — Redan från barndomen härdas dessa skogsboer.

Barnets "*hedningahår*" (det första håret) borttvättas med saltvatten, och "*hedningahuden*" piskas lindrigt med ett litet ris. — Ett barn, som beder sin mor om sofvel till brödet, får oftast till svar: "*vira en trase om det!*"*), och beder det om smör, svaras: "*den som äter mycket smör, blir flinskallig.*" Små syskonen hålla, om sommaren, Smörblommor under hakan på hvarandra, för att utröna hvem af dem ätit mest smör i sina dar. Den, på hvars baka blommans gula färg starkast reflecterar, har ätit mesta smöret, och kan vara viss, att först af dem alla förlora sitt hår, om han ej genom måttligare smörätande räddar det.

Långfredag vankas ris på morgonen, men ärter och *munkar* (ett slags pankakor) till middag. I öfrigt gäller ordspråket:

»Fager mätt
är magermätt.»

I barnens lekar går stundom hårdhänt till, t. ex. i följande:

4:o »Tipp, Tali, Fusti, Kras».

En nedlutar hufvudet i en annans knä. Denne sednare frågar: "Tipp, Tali, Fusti, Kras?", och den som ligger nedlutad skall gissa hvilketdera af de fyra, den frågande med sina händer beteknat. Håller den frågande spetsarna af sina pekfinger öfver den nedlutades rygg, så är det *Tipp*; håller han knytnäfvarna deröfver, så är det *Fusti*; håller han händerna öppna, så är det *Tali*; men håller han alla fingerspetsarna vända mot den nedlutades rygg, så är det *Kras*. — Gissar den tillfrågade rätt, så aflöses han af den andre; gissar han orätt, så får hans rygg vidkännas det; har han ej kunnat gissa *Tipp*, så säger den frågande: "Tipp, Tipp, Tipp", och stöter honom med fingerspetsarna i ryggen. På samma sätt *dunkar* han med knytnäfvarna i ryggen, på den tillfrågade, om denne ej kunnat gissa *Fusti*; med flata händerna, om han ej kunnat gissa *Tali*; och "*krafsar*" honom på ryggen, om han ej kunnat gissa *Kras*.

2:o »Bulleribock».

En nedlutar hufvudet i en annans knä. Denne sednare slår honom i ryggen, under yttrande:

*) Detta erinrar om ett tillfälle, då, i ett Bondelag i N. Westmanland, *Lasse Vev* (så kallad för sin vefvande gäng) spefullt och gäcklande sporde *Grind-Pelle* (en gammal, stark och utfattig, men talför gubbe) hur mycket han på dagen förtärde? "Tre ämbar vatten, dem jag kokat hop till ett," svarade Pelle med köld, och fick så, genom de närvarandes högljudda bifall, ett godt öfvertag öfver Lasse.

»Bulleri bock
slå på rock,
hur många horn
stå der opp?»

Den tillfrågade skall nu gissa huru många fingrar den frågande håller uppåt. Gissar han rätt, aflöses han af den andra, eljest förnyar denne sednare detsamma, så ofta, till dess han får ett riktigt svar.

Sqvallarar något af syskonen för far eller mor, så peka de andra finger och säga: "Sqvallerbytta! bim! bam!"

"För *Endebarn* går sällan väl," heter det. — Om ett af flera syskon är sämre, än de andra, så säges det: "Aldrig så liten hjord, att den ej har något brokigt nöt."

Härdande kroppsöfningar:

1. Bryta arm.

Två personer sätta sig på ömse sidor om ett bord, mot hvilket de stödja hvardera sin högra eller hvardera sin venstra armbåge, och fatta sedan säkert tag i hvarandras händer. Sedan försöker hvar och en att vika ned den andres hand till bordskifvan.

2. Draga kafvel.

Två personer sätta sig på golvet midt emot hvarandra så nära, att hvarderas fötter stödjas mot den andres. Sedan fatta de med händerna om en *kafvel*, och söka att lyfta hvarandra från golvet.

3. Väga salt.

Två personer ställa sig med ryggarne vända mot hvarandra. Sedan fatta de armkrok med hvarandra och upplyfta hvarandra skiftevis så, att den lyftade efter hvarje lyftning hvilar på den andres rygg.

4. Mala salt.

Två personer fatta hvarandras händer, såsom till dans. Sedan luta de sig bakåt, så långt de kunna, och snurra hastigt omkring med korta steg, sättande klackarne mot golvet.

5. Tämja stutar.

Två personer taga ett rep, hvars ändar blifvit sammanknutna, öfver sina nackar och under sina armar. Lägga sig så framstupa på marken, med fötterna vända mot hvarandras, och krypa hvar åt sitt håll, sålunda frestande att med repet draga hvar den andre från hans plats.

6. Snärja höns.

Två personer fästa ett med ändarne sammanknutet rep, med derpå gjorda öglor, omkring sina fötter, och försöka sedan, stående midt emot hvarandra, att med repet rycka omkull hvarandra.

7. Hoppa öfver repet.

Två personer fatta hvar sin ända af ett rep, och svänga det omkring en tredje, som, hvarje gång repet når marken, hoppar öfver det.

8. Stå i så.

En Så hänges på sin så-stång, hvars ändar läggas på stolar. Att stiga upp och stå i sån är ganska svårt, emedan den hänger ostadigt på stångens svängel.

9. Sitta på så-stången

Är ej mindre svårt. Stångens ändar hvila på stolar. Meningen är nu att sätta sig på stången, och på dess svängel lägga upp sina fötter, utan att falla.

10. Peta ut ögat på skomakaren.

En hårborste (sådan som allmogen brukar, nemligen med skaft, viradt med beck-tråd) ställes på golvet. En person, som står på afstånd från borsten och vänder ryggen mot den, söker att med en stake, som han förer mellan sina ben, peta omkull borsten, under det en annan person, som står bakom den förra, söker föra staken i annan riktning, än mot borsten.

"Slå trill" och "kägglor", brottas, draga fingerkrok äro öfningar, som jemväl brukas, men som vi anse allmänt kända.

Den bildning, som på anfördt sätt vinnes, kommer väl till pass, då det är fråga om att från naturen, som här slösat med det sköna, men varit njugg om det nyttiga, vinna det sednare. Idogare och raskare arbetare, än här, finnes ingenstädes. — Slottern börjar man oftast kl. 1 på morgnarne, för att ej gå miste om "slotterdagen", som gör gräset mjukt och lätt att afskåras. — Ordspråket:

»Den som nys på sin bädd

Får smuts för sin näbb»

har utan tvifvel afseende derpå, att ingen bör ligga så länge, sedan han vaknat, att han hinner nysa. Den mörka årstiden, "sittes qvällar" till klockan tio, och ottor från kl. 4, till och med från tre, under den tid, då karlarne "tröska otta." — Om någon af tröskekarlarne ger sig öfver, att det är långt till dager, kan han vara viss, att få "Loge-katten" på sig, d. v. s. att någon kniper honom om halsen med sin "slaga."

Inne i stugan, der qvinnfolken spinna, sitter i spiselvrån en flicka, som kallas "Tyr-läfsa" *). Tyrtäfsans göromål är att med tyre (torrved) underhålla lyset i spiseln. —

*) *Täfva*, olim *ancilla*; enl. Ibre. *Bemärkelsen* nu, utom i Östergötland således, utdöd öfver hela norden! — Alias: *hyuda*, o. d. Utg.

Du frågar, hvarför alla i stugan le under arbetet: jo! matmodren gjorde nyss den anmärkning till pigan, att denna skaffat sig *”friare i blåntotten.”* Med friare menades trådändar, som pigan, då tråden sprungit af, uppfäst på totten, i stället för att fästa dem vid den tråd, som skulle löpa på rullen, hvilket varit litet besvärligare. — Låter pigan diskvatten koka i grytan, så heter det:

”Dina friare koka bort.”

”Tyrtäfsan” skrattar åt den historia, som hennes bror, under det han sitter och *”spingav”* stickor, eller tälger skopinnar, omtalar sålunda:

”Det var en gång en karl, som lofvade sig åt *”Skräll”* (hin onde), om denne kunde fortare, än karlen, nämna tre slags träd; men kunde karlen nämna dem fortare, skulle han vara fri.

Skräll sade:

”Talle, Tyre, Flågbränn.”

Karlen:

”Ek, al, asp.”

Utom det att det sednare gick fortare att uttala, utgjorde de *tre*, Skräll nämnt, endast ett slags träd; ty *tyre*, så väl som *flågbränn* (flygbrand), är af kådrik tall.

Det gamla ordspråket:

»Halfver Mars

Bär tranan ljus i säng»

antyder, vid hvilken årtid allmogen upphör med att *sitta qvällar*. Denna tidpunkt är dock numera framflyttad till Walborgsmessafton, då allmogen i Södra Östergötland, hvarest inga eldar då tändas (kanske därför att skogen hindrar dem att synas vida omkring), alltid går till hvila medan *”dager är ljus.”* — Påskdagsmorgonen stiger man upp före soluppgången, för att se huru *”solen dansar opp.”* — Det förråd af *”långved”*, som under vintren blifvit hemfördt till *”vedbacken”*, bör vara sönderhugget till *”kastved”* före dymmelveckans (Påskveckans) ingång, emedan annars *”dymmeln kommer i veden,”* och gör den så hård, att den ej kan klyvas. Är vedförrådet stort, blir det, under tiden närmast före dymmelveckan, oftast brådt med huggningen, och då roa sig huggarne med att *”kampa kärne”* d. v. s. de hugga på samma, eller ock lika tjocka stockar, och täfla om att med yxan först nå stockens kärna. — Den som första gången uträttar ett göromål säges *”lösa gålbenä”* (gulbenen).

Tvänne dygder: *hjelpsamhet* och *gästfrihet* yttra sig serdeles vid s. k. *”Gängen”* och *”Åkor.”* Den som har en vidsträckt äng att berga bjuder grannfolket på *”Slottergänge”* (slotteröl). Vid middagstiden är vanligen gräset på ängen afslaget och hopräfsadt, hvarvid serskildt må anmärkas slotterfolkets täflan, att hinna fram till ängens slut, för att *”hugga ut haren,”* hvarmed menas sista gräsbevuxna stycket af ängen. Efter intagen middag, hvarvid det bästa, huset förmår, vankas, tillbringas eftermiddagen med lek. — Den tid på sommaren, då mjölken är mustigast, bjuda gummorna hvarandra på *”Ust- eller Ystegänge.”* De samlas hos den bjudande, och bära hvar sin mjölkbytta,

vanligen på hufvudet, som genom en under byttan liggande "valk" är skyddadt mot för hård tryckning. Sedan samlingen är skedd, väljes en "Uste-mor", som förestår ostningen samt kokar "välle-vasslan" och "söt-usten", hvilka äro hufvudrätter vid den måltid, som vankas efter ostningen. — Att prestfrun och klockaremor hålla hvar sitt Ystegänge årligen, är gifvet; och oftast hålles äfven ett för adjunkten, för att öka hans knappa inkomster. — Den som skall timra sig ett hus, håller "Timmer-gänge", hvilket naturligtvis varar lika länge, som timringen. På det välfägnaden ej skall tryta, bära grannqvinnorna gröt till timmerkarlarne, hvilken kallas "Rallegröt", emedan öfverst i grötkruset ligger ett lager af hårdkokta ägg, kanel, sirap m. m., hvilket lager benämnes "ralle". — Vid timrets framkörande hålles "Timmer-åka", som också är ett gille, med den skillnad, att grannarnes biträde dervid består i *körslor*, hvarför det kallas "åka". — Så hålles ock vid flyttningstiden (14 Mars) "Flytt-åka" hos den, som då skall ombyta bostad.

Om *husdjuren*, som sålunda på sätt och vis deltaga i gillena, har allmogen den ömmaste omvårdnad. Så går man hvarje julafton, före måltiden, omkring till alla husdjuren och tilldelar dem föda, upprepande till hvar och ett det vänliga yttrandet: "Si nu ska du få julafta!" — Roligt nog är bruket, att då man första gången gifvit en kalf dricka, lindrigt slå honom i skallen med skopan under yttrande: "drick bättre en annan gång," äfven om han druckit ur allt hvad som bjudits. — Ett kreatur, som får ny egare, skall hafva nytt namn, annars leds det vid och blir *ohyllsamt* (ej lyckosamt). — Hästarne i denna trakt, hvilka fodras med asplöf bland "hackelsen" (sammanskuret hö och halm) äro små, men snabba. Denna snabbhet pröfvas med kappköring från kyrkan Julottan, emedan den, som då hinner först hem till byn, det året får *längsta linet* eller, såsom det här kallas, "toet".

Skrock och vidskepelser.

"Tomtar" och "Rå" äro välvilliga, hjälpsamma väsenden. Vid timmerarbete timrar stundom Rået om nätterna, och då blir huset lyckosamt. — Om man "vaggar tomme", blir det barn, som skall ligga i vaggan "otåligt". — I barns badvatten läggas vigselringar, silfverslantar etc., såsom talismän. — Ett barn, som föllt en tand, skall kasta den i elden, under yttrande:

»Gud ge mej en bentand

För en guld tand!»

Barn förbjudas att bryta blommor på grafvar, eller plocka bär, som växa vid kyrkovägen, emedan den, som det gör, "får likmask i näsan." — Den första blåsippa, man om våren blir varse, skall man äta upp, så blir man ej ormbiten det året. — "Statt upp och gack" (*Pyrola umbellata*) hålles för ett säkert medel mot giktkrämpor, likasom "Wregräs" (*Linnæa*) mot vrickning. — Man räknar punkterna på guldhönans (*Coccinella*) rygg, för att se hur många Riksdaler en tunna korn kommer att kosta det året. — Man bör ej

räkna en fogelskara, ty den, som det gör, får den sjukdom, hvarmed någon af foglarne möjligen är behäftad. — *Skateskratt* bebådar fremmande, *Uggleskrik* bebådar död. — Tvänne stickor eller strån, som ligga i kors på golvet, beteckna äfven att död spörjes. — Det, som är ohillsamt, tros mara "*förgjordt*" (förhexadt). — Den som lägger sitt mete, så att någon klifver deröfver, får ingen fiskelycka. Det hjälpes dock dermed, att den, som klifvit öfver metet, klifver tillbaka igen. — "*So-krassen*" (*Lepidium ruderales*) anses ega en viss trollkraft att åstadkomma fiskelycka (tillhör egentligen Skärgården). — Den som innehar "*Låsgräset*" (*Lunaria*), tror sig dermed hafva nyckeln till de starkaste lås. — För att på färdevägar undvika, att få sin häst förgjord, eller "*skämd*", skall man ej låta en mötande köra förbi sig på "*fråsidan*" (frånsidan, höger), och en upphinnande ej på "*tesidan*" (tillsidan, venster). Skulle dock hästen blifva skämd, så hjälpes det dermed, att man slår knutar på tre toppqvistar af en späd björk, samt spottar och läser en "*kuslebön*" (trollformel), som anteknaren ej känner. — "*Stolsteg*" botas sålunda, att man antingen med en "*ärfda-nyckel*", eller med fötterna på en "*trebenstol*" eller "*trefotpanna*", som gått i arf, borrar tre hvarf "*ånsyls*" (motsols, från höger till venster) på det sjuka ögonlocket, sålunda, om stol eller panna begagnas, att fot ombytes vid hvarje hvarf. Hvarje gång *Kuslaren* (trollkarlen) vrider omkring sin talisman, skall patienten fråga: "*hvad borrar du?*" då kuslaren svarar: "jag borrar bort stolsteget." Efter slutad operation, spottas tre gånger. — Likaledes kan man med en ärfd knif tälja bort stolsteget, sålunda att man af en pinne tälger tre stickor; hvarje gång frågar patienten: "*hvad täljer du?*" och får till svar: "jag tälger bort stolsteget." Sedan spottas tre gånger. — Blod stadnas medelst följande kuslebön:

»Statt, Statt blod!

Som Herran stillade Noæ flod;

Det är så fult, att du rinner,

Som de qvinner,

Som baka om måndan

Och varpa om Lördan.»

Om tungspen är nedfallen, så sättes den sjuke på ett å köksspishällen utbredt linne, hvarefter kuslaren läser en bön, hvars innehåll är anteknaren obekant. Slutligen spottas tre gånger. — En brud, som vill hafva husbondeväldet öfver sin brudgum, bör ej låta honom skjuta vigselringen nedom första knogen å hennes finger. — Den, som är nog djerf att julaftonen under måltiden gå ut och vandra tre gånger ånsyls omkring stugan, och sedan titta in genom *gafvelbänksfenstret*, kan se, om någon af dem vid bordet dör följande året, emedan denne synes hufvudlös. Sedan den nyfikne sett in i fenstret, skall han hastigt stiga undan åt venster, annars blir han gastkramad. — I frälsarens födelsestund ske sådana underverk, att kreaturen samtala om huru de "haft det" under året; alla ljus brinna med två lågor, och allt vatten är förvandladt till vin.

Allmogens Jullekar öfvas här, som i andra landsorter, men julhalm på golfven brukas ej. Egendomliga för denna nejd äro måhända följande små upptåg med nötter:

»Nöttra».

Det är julafton vid qvällsbordet. Ett såll med nötter framsättes till slutlig undfågning, och hvar och en tager för sig ett litet förråd af nötterna, hvarefter de börja "nöttra".

1:o.

A. *"Nötter inne"* (nemligen i handen, som slutet framräckes åt B.).

B. *"Dem vill jag vinne."*

A. *"På hvad sätt?"*

B. *"Jo om det och det inträffar"* (n.b. spådomen utsäges), *så är det jemnt"* (udda). Gissar B. rätt, så slår spådomen in och han vinner nötterna; men gissar han *vilse*, så tappar han lika många nötter, och spådomen slår ej in.

Om han t. ex. gissar: *om du skall gifta dig i år, så är det jemnt*, och nötterna äro jemnt antal, så blir A. visst gift innan nästa jul, och tappar gerna sina nötter.

2:o.

A. *"Nötter i min hand"* (som slutet framräckes åt B.).

B. *"Dem till mig sänd."*

A. *"Hvem ifrån?"*

B. *"Ifrån din bästa vän."*

A. *"Hvem är den?"*

B. *"Jo om det är N. N."* (n.b. namnet utsäges), *så är det jemnt"* (udda).

Gissar B. någons namn, hvilken A. älskar, så blir A. glad om gissningen slår in på antalet af nötterna, dem han (hon) då gerna förlorar.

3:o.

A. *"Bo (i) by."*

B. *"Bo mä."*

A. *"Hur många år?"*

B. *"Så många ja får."*

A. *"Hur många ä dä?"*

B. svarar något visst tal, t. ex. 3.

Slår detta tal in med antalet af de nötter A. har i sin framräckta hand, så vinner B. dessa nötter. Gissar B. för litet antal, så skall han med egna nötter fylla antalet, men gissar han för högt antal, tappar han så många, som han gissat öfver det rätta.

4:o.

A. (som lagt en nöt under ett af fingrarne på den framräckta slutna handen säger):

"Mi so laskar åt skogen."

B. *"Mi mä"* (min med).

A. "Hvilke træet ligger ho unner?"

B. "Då som bäst ä."

A. "Hvilke ä då?"

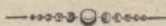
B. öppnar på ett af A:s finger. Är det fingret det rätta, så vinner B. nöten, som ligger derunder; annars får han lägga dit en nöt.

Såsom ett bevis på den kraft i viljan, som i denna nejd kunnat utveckla sig hos allmogen, vill anteknaren slutligen nämna, att i hans födelsesocken, Ulrika Eleonora, kyrkan, för ungefär 100 år sedan, uppbygdes genom *fyra bönder*. Dessa tyckte att de hade för lång väg till de kyrkor, i hvars socknar deras hemman då lågo, nemligen Nykils, Gammalkils, Vestra Hargs och Malexanders socknar. De rådgjorde, sökte tillstånd till byggnaden, skaffade sig en ledare, framkörde timmer, och bygde.

Drott. Ulrika Eleonora tyckte om deras företag, skänkte kyrkan sitt namn och behöfligt kyrkosilfver. Då en femte bonde, som nekat deltaga i kyrkobyggnaden, första gången hörde klockorna ringa i Ulrika stapel, sade han (utan tvifvel erinrande sig det gamla jätte-uttrycket): "hör Amundebo (kyrkobyns) koskällor!" Men sedan slöt han sig till församlingen, och för att godtgöra sin förra oginhet, skänkte han kyrkan en stor ljuskrona af malm. Efterhand hafva flere från de närmaste socknarne slutit sig till Ulrika, så att den nu består af omkring tio hemman. I denna lilla församling omtalades ännu år 1830, att ingen af dess innevånare kunde minnas, att der funnits någon tjuf, eller något oägta barn. Sedan dess har, åtminstone i sednare afseendet, förändring inträffat; men en brud, som försett sig, får ingalunda begagna kyrkans vackra, förgyllda krona, emedan hon anses hafva en krona förut.

Det sålunda anförda har undertecknad liksom af ett infall samlat, och framställt, utan det sammanhang och den fullständighet, som kunnat tillvägabringas; men det gläder mig att detta lilla blifvit genom den folkvänliga Runa bevaradt undan den snart till alla nejder spridda "civilisationen", som från oss *allt* sådant fornsvenskt — äfven det goda och vackra — förjagar. *Sanna* och *tillförlitliga* äro mina korta antekningar. De tillhöra mina barndomsminnen, och den som är glad att vara ett torparebarn från Södra Östergötland, det är

E-I.

Ur Bref från Norrland och Dalarna.

(Augusti 1847.)

Jessica:

"I am never merry when I hear sweet music!"

Lorenzo:

"The reason is your spirits are attentive."

Shakespeare.

Broder!

— — — — Detta är nu det hufvudsakliga af hvad jag under sista veckan kunnat i vetenskapligt hänseende uträtta. Jag tillägger: Norrland är, i traditionellt hänseende, en grufva, som icke vår tid tömmer.

Och Dalarna! — — För alla de sånger, som än ljuda i dess skogars djup — ur rena, barnsliga hjertan! — I Våmhus har jag hemtat mycket ovärderligt, såsom en liten visa, med omqvåde: *Sorgen skumpar i skogen*, hvars melodi icke kan nog högt skattas. Den vackra, blågda *Lok-Kari* (från gården *Lok* i byn *Heden*) sjöng den så, som den der *Sorgen* varit — just jag; men den skulle "intet" vara jag. — Ett par tre Vall-låtar, sjungna af samma Kari, håller du väl till godo? Se här:

Tätjur urer åller, Kumið der ig kåller! Bå' tiller

ö stu - - re' tätjur!

Nog tror jag, att Du reder Dig med melodien — så vidt nämligen görligt är, ty icke skall Du af de torra, träiga noterna ändå på långt när kunna draga fulla meningur den lilla sångdikten; vet Du: när jag första gången hörde den, så låg der en stor skog mellan mig och sångerskan, och sjö och fjäll med; och jag tyckte alldeles, att der låg i visan, så liten som hon var, allt det der, och något mer ändå, fast jag aldrig kunde säga hvad. — Men *orden*, Broder! Jag vill, för en gång — slita dem från melodien, och dertill klä dem i högsvensk dräkt, så Du skall le åt eländet, hör:

Tackor våra alla,

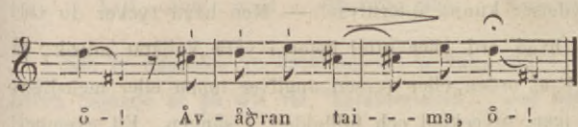
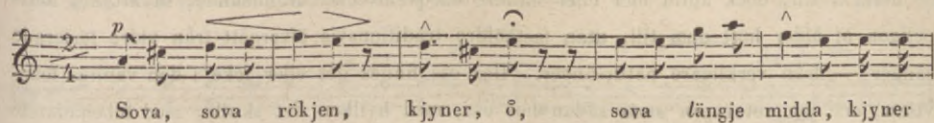
Kommen der jag kallar!

Bå' små och stora tackor!

Tätjur är — att jag så må säga — ett förtonadt uttal af talspråkets: *takkur*, och *tiller* likaledes *sångspråkets* förmildring af ortens *lister*. — Äfven grammatikaliska anmärk-

märkningar voro att göra, men de — roa dig icke. I stället en annan Låt, sjungen af samma Lok-Kari:

Löp som hastigast genom öfversättningen:

Sofva, sofva röken, kor, ô!

Sofva länge middag, kor, ô!

Halfannan timma, ô!

Du finner, att denna sjunges middagstiden, när boskapen hvilar på sofstället ("Sofu^lm"). — "Sofva röken", vill säga: sofva i röken, sofva trygt, emedan röken omhvarver. Du känner af mina utgifna *Vallvisor*, att på hvilostället en eld middagstiden tändes, för att freda boskapen för de tjocka och envisa myggsvärmarna. *Marit* (Larsdotter) i Elfdalen sade mig en gång, att kreaturen, i mulet väder, när röken icke kan på afstånd skönjas, alltid, då det lider till middag, sätta nosen i vädret, och sålunda vandra sig fram till hvilostället, der de sjelfmant ställa sig i tjockaste röken. Vallhjonen låta så boskapen anvisa sig till platsen; och hängifvenheten å vallhjonens sida är dermed icke ändad, utan har jag sjelf sett barnen, sedan korna lagt sig att idissla (sällan blir för dem någon sömn af), med löfvidjor eller annat binda sig fast vid boskapens horn, och derefter tryggt insomna. När nu koen hvilat ut, reser hon sig för att straxt aftåga, och det sofvende barnet blir, efter önskan, med detsamma väckt. "Vi skulle nog bli litet efter annars," säga de näpet. — Men med det der *Ô*, som du ser sluta hvar versrad, blir det värre! Tillvaron af detta *ô* i vår folkpoesi — jag ville häldre säga folkmusik — är hittills af ingen känd, åtminstone ej anmärkt. Det har en alltför omärklig betydelse såsom bokstaf eller ord, och är helt underordnad melodien — jag menar: är sjelft blefvet melodi; man skulle kunna säga: den äldsta folknot, kanske den enda hos oss — innefattande alla andra. Det är i detta tecken, som sång och tal än i dag så underbart sammanflyta till ett, och, tro mig! der det af ålder eller af folket finnes, har man naturpoesi i ordets enda sanna mening. Och dermed nog om dess inre betydelse! hvarken af mina ord eller af dessa notplumpar skall du ändå förstå mig; fast orden, så illa de än fallit, äro efter lefvande uppfattning både i Norrland och Dalarna, nu i flere år. Att dermed en härmning af Vallhornets modulationer åstadkommes eller verkas,

tillika beräknad för skogens och bergens genljud m. m. är allt ostridiga blomständigheter. — Äfven i Skottska, Engelska och Irländska folkvisor, isynnerhet i de förstnämnda, är detta *ö* till, dock alltid mer eller mindre obeqvämt eller främmande, så att det näpeliggen af ålder hört dem till, utan fasthåldre traditionsvis öfvergått från äldre förlorade sånger — från verkligare natursånger. Hos oss finnes det eller icke i den vanliga folkvisan, och jag vet *ingen enda* sådan hos oss, med hvilken det skulle, med bibehållande af sin ursprungliga och sanna betydelse, kunna införlifvas. — Men hvad tycker du väl! I föga mindre mohn är det mästa hvad ord eller uttal heter i våra Vallåtar musik, så att alltför ofta blotta upprepadet af orden eller versen angifver tonen eller melodien, den man sedan alldeles riktigt får igen, utvecklad och fullbildad, i sången. Ett exempel! det du såsom Söderdalsbo med lätthet skall fatta: du hör dagligen hur man i södra Dalarna uttalar ordet *skälla*. Slå då upp sid. 21 i mina Vallvisor, och du skall der i de *tre* noterna, som höra till ordet, till punkt och pricka finna ortens uttal af samma ord. Gå så till sid. 27, der du finner en hel melodi från Dalsland, som på det sannaste uttrycker Norrdalsländigens uttal af de densamma underlagda orden. Men det är sant, det: du kommer ingen hvart, då du hvarken känner Dalsländska uttalet, eller sättet der att sjunga. Begif dig sist till sid. 42; tonen hvarmed, t. ex.: "*kom hit, om du hör mig nå,*" i Rättvik och deromkring i allmänhet uttalas är fullkomligen uttryckt i melodien. — Än mer: dessa för sång och tal gemensamma grundtoner, de äro, der starkare brytning råder, omisskänneliga äfven i uttalen i allmänhet, så att för ett finare och uppmärksammare öra folkets uttal och egentliga melodier på dessa orter — nu i korthet sagdt — underbart förklara hvarandra. Jag menar: en språkforskare som slår dylika förhållanden i vädret, är en slät språkforskare — intränger visst aldrig i "språkets anda" — timrar fåfängt på "språkbyggnaden". — Vårt land har lika många språktoner, som det har hufvudsakliga dialekter, och man kan genom dem nog komma märkliga omständigheter på spåren, t. ex. när Målet betraktas som uttryck af folklynnnet. Barnet uppfattar alltid först språktonen, innan det kan utsäga orden. Ett Torparefolk, och ändå några flere, i Bolstad socken, Dalsland, drogo under hela timmar rigtiga, fast korta, meningar ur ett litet barns ljud-joller, som icke innehöll ett endaste ord, men för mig, såsom främling, klart angaf sin enhet med ortens vanliga uttal eller språkton. Det var här således *tonen*, icke *ordet*, som talade. Jag lät barnets tioåriga broder ställa sig på det afstånd, att orden icke kunde urskiljas, men ljudet höras, och då han nu talade, förnamms tydligen samma tonföljder. — Märkligt, att Wingåkrarens språkton är, vida mer än mellanboende allmoges! riktad åt Dalkarlens, ehuru målen, till deras yttre, sakna framstående gemenskap. — Broder! jag beder dig: lägg märke till hvad jag nu, fast i brådska, sagt; det är intet hugskott; men främst egnadt åt Vallåtarna, dessa fria helheter, dessa *enda verkliga Natursånger*, som än lefva för sig — midt i ett hemskt virrvarr af förbildning. Hoppas derföre snart få redigare och i bättre sammanhang behandla detta för mig så kära ämne.

Efterföljande, som uppstämnes när Killingar vilsekommit, skall du nog beundra. Den upprepades för mig, ledigt och klart, visst tio gånger, och Kullan afvek icke en enda gång från melodien, sådan den är här anteknad:

Lill djeti maj! säh, säh, säh! Kum hjotter, kum hjot - - - ter!

Säh är likaledes en förtoning af: *se här*, och *s* är så mildt, så lent hviskande!— Äfven följande är på sitt vis "karakteristisk". Jag håller mycket af den:

Äl-äl-lä-lä--lä! Ei kumiš, ö - ! Hjemter i fäll-i hjär, ö - !

Sluteligen vill du väl äfven ha något från Norrland. Här en Vall-låt från Jämtländska fjällen, hvaraf du finner, att äfven der en stark brytning råder:

Å get-te-ro-ro-ro, Å get-te-ro--ro-rän! Å ge-te-ro-ro-rän, Å getträn, äpp! äpp! Å get-te-ro-ro-ro-rän!

Det der *äpp*, *äpp* uttalas, som du ser, men detta med ett tonuttryck, som jag omöjligen kan beskrifva; det är på en gång sång och tal. — Sist äfven en Låt från de skogar, i hvilka jag för närvarande dväljes. Den är i flere socknar här i Gestrikland känd under namn af *Hedesunda Vall-låt*, och utföres dels med horn, dels med röst:

Lisse, lisse, lisse, lisse ko! Lisse, lisse, lisse, lisse ko-o!

Jag befann mig i afse på Gammelboåsen i Ofvansjö Sockens skogsbygd, på gränsen mot Ockelbo socken. Aftonen var en af de skönaste jag upplefvat. Nedanför mig flöt

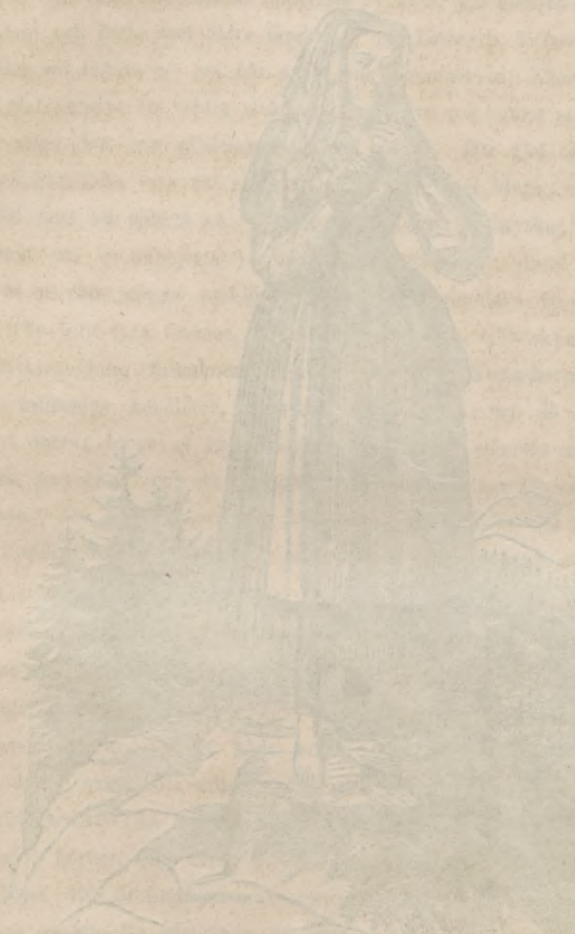
den mörka, ståtliga Jädraelfven, i orten vanligen kallad Jädran, hvars vida stränder bilda en den vackraste dal med björkar och andra löfträd, och i hvilken jag kunde öfverse icke mindre än 50 till 60 fäbodas. På andra sidan dalen höjde sig de bekanta Dansarhedarna och Finnåsen; men midt framför mig reste sig det ståtliga Kungsberget, med sin höjd af omkring 400 alnar, och af hvilket solen i sex veckors tid om vintern alldeles bortskymmes för de närmast boende. — Ljudet af talrika vallhorn, af sjungande vallhjon och råmande boskap uppfyllde rymden, och förflyttade mig omedelbart i de tider af enfald och frid, som äldre Grekiska och Latinska författare så lefvande måla. — Du kan väl tänka, att jag här snart var hemmastadd! Efter det jag, nedkommen i dalen, tagit plats under en väldig slokgran, hade jag ock snart en hel skock af vallflickor omkring mig, den ena glädtigare än den andra. Här blef sång och "låtande" af, må du tro. — Stintorna voro väl i början så der — litet blyga, men låto mig snart höra hvad det vill säga att sjunga ut. Sjålen i vallsången är styrka; qvinnorösten (bevars, att för dig tala om qvinnohjertat!) smyger deri ett mildt; deraf tjuvningskraften. — — Allt nog! utom rätt många verkliga klassiska Norrländska vismelodier, upptecknade jag här, inom icke fullt fyra timmar, ännu flera vall-låtar, tills skymningen inträdde, då till allas vår öfverraskning fullmånen blänkte upp öfver Kungsberget. Ögonblicket firades med några fulltoniga hornlåtar, allvarliga som skogen; och då dessa besvarades af aflägsna, mycket dofva, toner af lurar, inföllo de närmast stående flickorna, liksom oroliga: "det är visst gossarna!" och de fjärmare upprepade saktare (kanske varmare): "ja — det är gossarna?" — — Och gossarna kommo. Skall jag för dig beskrifva en Norrländsk folkdans i månskenet? — Nej icke nu, men mundtligen, när vi träffas.

I stället vill jag, enligt löfte, nämna något om härvarande "Fä-stintors" (Vallflickors) klädedrägt. — Härvid får jag dock först nämna, att en sådan dräkt icke är vid fäbodevallarna, de der tidtals besökas af medlemmar af byalagen, synnerligen i bruk, utan egentligen tillhör de medellösare, yngre medlemmarna i socknen, hvilkas enda yrke är boskapsvård. Personer af båda könen öfva väl detta yrke, men isynnerhet flickor — ja, på denna orten rätt sällan gossar. Vall-stintan i denna trakten bär på hufvudet en halsduk, hvilken då det skall vara noga icke tillknytes under hakan, utan fladdra de nedgående hörnen täkt kring flickans skuldror; midt öfver pannan neddrages den något, men höjes vid tinningarna och närmaste delarna af pannan, så att dessa äro blottade. Ett ungt ansigte får härigenom ett rätt eget uttryck, det du törhända iakttagit hos målningar med nästan samma hufvudbonader från 1500- och 1600-talen. Ett mycket enkelt och litet rödt lifstycke med snodder och få prydnader omsluter lifvet, de tämligen snäfvå lentygsarmarna äro icke långa; ej heller kjortelen, som är till färgen mörk, oftast randig. Strumporna, eller "Strumpsockorna", till färgen bjertröda, räcka ned till fotknölen, och sluta der med en tums bred kant af svarta eller mörkblå band. Fötterna äro bara. — — På ryggen bär hon en flätad näfversäck, innehållande åtskilliga förnödenheter, och som fasthållas med snören, hvilka löpa öfver axlarna. Vidare: vid högra

sidan Slekeväska af groft hvitt linne, fästad med ett kring medjan löpande "lifband", hvilket är, efter smak, råd och lägenhet, mer eller mindre grannt utsiradt. Väskan innehåller barkmjöl och salt m. m., hvarmed boskapen undfägnas. Vid lifbandet äro vidare fästade: knifven med sin slida, samt ett snöre af en half alns längd, som uppbär sjelfva Vallhornet, eller som det här kallas "Låthornet", dervid fästadt i ett litet hål, tätt invid hornets tjockända. Låthornet är försedt med tre fingerhål, någongång äfven med det fjerde, under hornet, hvilket hål täckes och öppnas med tummen; oeh kunna på dessa äfven konstigare stycken utföras. — — — Jag har fliteligen förselt mig med iakttagelser rörande vallhornens och i allmänhet vallinstrumenternas beskaffenhet m. m., men du får deraf intet denna gång. Vill nu tillägga endast, att de icke sällan äro rikeligen försedde med ristade prydnader, ofta nog i den besynnerligaste smak, midt ibland hvilka alltid ses ägarinnans namn, sirligt och med djupa drag ristadt af — gifvaren.

Och nu nog för denna gång. Jag trifves alls icke vid skrifbordet, utan måste i rappet ut till fjälls. Mor Ingeborg berättade mig i afse mer än en underlig saga om Kungsberget med dess många, mörka hålor, och Olars, som vill följa mig dit, lofvar, att under vägen muntra mig med "ståtliga Gång-låtar", som han säger. Alltså farväl för denna gång. — — —

— — —

Svenska Gisse-gåtor.

1.

Wärmland.

Jag såg tre starka
Arbeta utan lott:
En önskade dag,
En önskade natt,
En hvarken dag eller natt?

Solen, månen och stjernorna.

En annan öfverlemning af gåtan (från
Kolmorden) lyder så:

Jag såg tre stora,
Jag såg tre starka
Arbeta utan lott;
En sade: vore det natt!
En sade: vore det dag!
En sade: vore det ingendera!
Hvilka voro de?

Solen, Månen och en Ström.

Anm. Gåtan, med dess förklaring, är för
utg. än i denna stund en — gåta!

2.

Wärmland.

Jag fröjdar dig om våren,
Jag svalkar dig om sommaren,
Jag föder dig om hösten,
Jag värmer dig om vintren?

Träet.

3.

Allmän. Se likv. noten.

En fisk min far,
En man min mor;

En örn mig födde
En lind mig klädde,
En fogel mig fann,
En kungsson mig öfvervann?

Det var en man, som hette
Fisk. Han var en gång ute
i skogen och högg; då be-
gynte hans ben svullna, och
han födde straxt en dotter.
Men han ville intet gå hem
med barnet, utan satte in
det i en ihålig lind. Dit
kom en örn med mat åt flic-
kan. — Så var det en gång
en Konungsson ute och ja-
gade, och då kom en fogel
flygande, som han gerna ville
ha. Men fogeln flydde un-
dan och flög in i linden.
Då Konungssonen gick dit
att uppsöka fogeln, fann han
flickan, som vann hans hjer-
ta, och slutligen blef hans
gemål *).

4.

Kalmar Län.

En svartböglig ko
Gick öfver stångalösa bro;
Ingen man i detta land
Denna koen mota kan?

Molnet.

Svart-böglig, svart-båg-ig, svart-randig.

*) Efter många fruktlösa försök (såsom i Wärmland, Öster- och Westergöthland, Upland, Dalarna och flerstädes, der sjelfva gåtan öfverallt upprepas), att finna *Lösningen*, har omsider, genom Herr Riksantikvarien Hildebrands benägna försorg, ofvanstående blifvit uppspanad i södra delen af Kalmar Län, der gifven af en smedsdotter på Flerohopp.

Man lärer i öfrigt finna: att gåtan icke hör till de vanliga; att den näppeligen uppstått såsom blott och bart gåta. Min förmodan är att den på ett eller annat sätt ingått i någon Saguberättelse — en åsigt, hvilken äfven Herr Riksantikvarien delar. — Jfr. t. ex. Gamla Sv. Krönikan, Kap. 29, 30, 31; Bragda Ölvers Saga, C. 1; Föret. till Gunl. Ormst. och Skald Rafu. Saga, m. fl.

5.

Kolmorden.

Dä' föll ett äpple i fjol —

Öfver jol?

»Under jol!»

Som du?

»Som jag!»

En hemligen trolofvad måste resa bort från sin käreasta, som gick med en Liten. Vid hemkomsten fann han henne i ett gästabad; frågade om barnet lefde (var "öfver jord"), samt om det varit en flicka ("som du"), hvilka frågor den älskade besvarade på sätt ofvan ses, nämligen: att barnet var dödt ("under jord"), och att det varit flicka ("som jag").

6.

Blekinge.

Tio ryggar, femti fötter,

Går och gnager efter rötter?

Harfven.

7.

Gestrikland.

Mörkt ute,

Ljust inne,

Min herre ber om svar!

»När linet läggs hop,

»När eken bärs ut,

»Så får din herre

»Ett bälte med tio ändar.»

En hemligen förlofvad jungfru satt i brudbänk med en annan. Den hemlige älskarens tjenare inträder och säger sin herres ärende. Hon svarar, att när bordsduken vikes hop och ekbordet bäres ut (d. v. s. efter måltidens slut), så vill hon komma och omfamna honom.

8.

Westergötland, Hvarf S:n.

Två stera,

Två stå,

Fyra hänga,

Fyra gå,

Två visa vägen te' bus,

En liten lunkar ätter — ?

Kon, med öron, horn, spenar,
fötter, ögon och svans.

Anm. *Stera* bemärker här: stå styft, och under tiden röra el. svänga sig. *Te bus* = till by. — Westm.: *bys*.

9.

Westergötland, Hvarf S:n.

Går uppför lid,

Går utför lid,

Bär vadmals-bunken på ryggen?

Fåret.

Anm. *Lid* = backe. — *Bunke* = hop, congeries; här: *bylte*; sål. vadmalsbylte; och i enligh. med förklaringen: *ull-bylte*. — Gåtan pekar på Markbygden!

10.

Westergötland, Hvarf S:n.

Fyra jord-pomper,

Fyra upp-strumper,

Två bruna perler,

Virsch, varsch!

Mjöl-puffen oppå?

Bonden i vagnen.

Anm. *Jord-pomper* = hjulen. — *Up-strumper* = marstakarna. — *Perlor* = hästarna. — *Virsch varsch* = piskan. — *Mjöl-puffen* = bonden.

11.

Westergötland, Hvarf S:n.

Inte har-'ak-'et,

Vill int' ha-'et;

Om ja' had-'et,

Vill' ja'-'nt' mesta't?

Ett flenskölligt hufvud.

Anm. *Har-'ak-'et* = har jag det.

12.

Westergötland.

Rot opp och topp ner,
Ser sol, men aldri' sommar?

Tak-isen.

13.

Kalmare Län.

Lås af vatten,
Nyckel af trä;
Djuren slapp undan,
Jägarn blef fången?

Israels barns vandring genom
Röda hafvet.

14.

Wärmland.

Gud befallte
Hvad han ej ville;
Och det lyddes,
Men skedde intet?

Isaks offrande.

15.

Wärmland.

Kistan sväfvade,
Liket bäfvade;
Kistan åt och drack,
Liket ba' Gud bå' dag och natt?

Jonas i hvalfisken.

16.

Södermanland.

Mor har en bulle,
Som ingen kan skära,
Far hafver pengar,
Som ingen kan räkna?

Månan (Jungfru Marias) och
stjernorna (Guds faders).

Följande förändring har jag uppfattat
i Ö. Wermland:

Vår mor har ett täcke,
Som ingen kan fälla;
Vår far har mer pengar,
Än någon kan räkna;

Vår bror har ett äpple,
Som ingen kan bita?

Vår mor, jorden; *Täcket*, him-
len; *Vår far*, Gud; *Pengarna*,
stjernorna; *Vår bror*, Frälsaren;
Äpplet, solen.

17.

Östergötlands S. Skogsbygd.

Hvad gör den bredaste bro?
Hvarunder går fisken som mest uti flo'?
Hvad är hvitare, än svanan?
Hvad ropar högare, än tranan?

(Lösning:)

Isen gör bredaste bro,
Derunder går fisken som mest uti flo',
Engelen är hvitare, än svanan,
Kornbon (åskan) ropar högare, än tranan.

Ann. Meddelaren upplyser, att denna gisse-
gåta vänligen sjunges, och han anser
möjligt, att den utgör en del af en visa.
Melodien är aldrig och rätt egendomlig. —
Äfven på Gotland sjungas några Gåtor,
t. ex. N:o 3 i Runa för 1847. — *Flo'*
= flock.

18.

Blekinge.

Fyra och tjugu jungfrur genom ett led,
Alla vända de hufvu'na ned?

Sömmen i hästskon.

19.

S. Östergötland.

Fyra äggar,
Fyra väggar,
En udd och en ända?

Sko-pinnen.

20.

Allmän.

Kors och krängel midt på
Svans i bägge ändar?

När kor stängas.

21.

Allmän.

Svine'
 Drar line'
 Kring trä,
 Genom få,
 Utåt en järnväg?

När skor sålas.

22.

Wärmland.

I fjor bar träet äplen,
 Bär samma frukt i år;
 Men inte äplen?

Bär i år blott ett äple.

23.

Halland.

Om jag hade vatten,
 Så fick jag dricka öl;
 Men som jag ej har vatten,
 Så får jag dricka vatten?

Mölnaren, som ej har qvarn-
vatten.

24.

Jämtland, Hallen Socken.

Ein svått 'n lapp
 (En svart en lapp
 Millä värmt ö kallt?
 Mellan varmt och kallt?)

Spjälle ti tutä.
(Spjället i skorstenen.)

25.

Daga, Södermanland.

Presten och prestens hustru,
 Klockarn och klockarns dotter
 Gingo på en bred väg,
 Kommo till fyra ägg,
 Togo sig hvarsitt;
 Ett blef ändock kvar?

Presten var gift med klockarns
dotter.

26.

Jämtland, Hallen Socken.

Frammä, som än hakä,
 Bak, som än lakä,
 Midtpå, som i nÿyst?

Sjörä (= skatan).

27.

Jämtland, Hallen Socken.

Går ti hälmä, ö int tåså?
 (Går i halmen och intet tassar?)

Månen.

28.

Södermanland.

Liten gullfogel,
 Föddes i elden,
 Sitter i vädre,
 Och aldrig i trä;
 Hans like ej lefver,
 Han sväljer sju oxar,
 Hvar gång han blir svång?

Tuppen på kyrktornet.

29.

Allmän.

Käringar tre,
 Och andra tre,
 Och tre och tre,
 Och trettitre,
 Och åtta sprang,
 Och tio red,
 Tolf troppa efter?

Tre.

30.

Gagnef i Dalarna.

Ge mäj e' ku,
 Så får jag en gång fler än du.
 »Nej, ge mäj du
 »E' lita ku,

»Så få vi lika många» —

Hur många hade de hvar?

Den ena fem, den andra sju.

Anm. *Ku* är i Gagnef och nordl. orter uttalet af *ko*.

31.

Östergötland.

Två skrof och ena skrânta,

Sex fötter och ena rompa?

En Ryttare till häst. —

(*Skrânta* = sadel).

32.

Östergötland.

Du ser'et,

Jag ser'et,

Hela väla ser'et;

Och dä' finns ej ändå?

Himlens slut vid skogsbrynet.

33.

Östergötland.

Du bör göra't,

Du ska' göra't;

Men gör du 'et inte,

Så gör dä' sej sjelft?

Händernas torkning efter tvagningen.

34.

Östergötland.

Fyra virf om hvarf,

Åtta slirf om slarf;

Fyra stå i sky,

Fyra visa väg te' by?

Vagn med hästar. — (Fyra hjul, åtta hästfötter, fyra öron och fyra ögon.)

Rättelser och Tillägg.

Sid. 13, rad. 17 nedifr. står *Scarps* — läs: *Scrap*s.

Sid. 21. Grimm (Deut. Myth.) uppger *Hvitöja* såsom Dalska namnet på *Matricaria*, och sätter det i samband med *Baldersbrå* (B. ljusa ögonbryn). En sjelftagen och falsk förklaring af *teya* och *täga*, som deremot afse de sega, *tägiga* rötterna; medeltidens "*Hvite tighæ*." — D. M. flödar af slika misstag.

Sid. 22, rad. 13 nedifr. står: samf ännu — läs: samt denna ännu.

Sid. 40—49. Med *Ö* (vanligt *o* med å-prick öfver) förstår jag det i talspråket åt *å* dragna ljudet af *o*. Härmed är dock detta *ö* i *Vallsångerna*, för ingen del fullt förklaradt!

Sid. 47, m. fl. Det feta *l*, utmärkande folkets tjocka uttal af bokstafven, är i denna årgång förbytt till kursift *l* — med enahanda betydelse.

Sid. 49, Gåt. 24. Här äro, i ordet *svått*, två kursiva *t*, likaledes betecknande det tjocka uttalet af *t*. — "Kaltt" (i samma gäta) uttrycker fullk. bondeuttalet af ordet. — *Hakä* och *lakä* (i N:o 26) hade hardt stavats: *hakæ*, *lakæ*, om detta ej ledt till förvillelse. — *I nyjst* (samma gäta) = ett nystan.

Smärre tryckfel torde ursäktas!

STOCKHOLM, 1849.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.